

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Економічний факультет
Кафедра фінансів, обліку і аудиту

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: «ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД УКРАЇНИ»

Виконав студент 2 курсу, групи МФК-21
спеціальності 072 Фінанси, банківська
справа, страхування
освітньо-професійної програми
«Фінанси та бізнес-аналітика»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Пулим Андрій Анатолійович

Керівник – доктор економічних наук, професор
Дем'янчук О. І.

Рецензент – директорка з економіки ПРАТ «ЕДЕЛЬВІКА»
Антонюк О. В.

«РОБОТА ДОПУЩЕНА ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту _____ (проф., д.е.н. Дем'янчук О. І.)

Протокол № ____ від « ____ » _____ 2024 р.

Острог, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ.....	9
1.1. Джерела формування місцевих бюджетів територіальних громад	9
1.2. Планування видатків та горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів територіальних громад.....	17
1.3. Система показників оцінки дохідності місцевих бюджетів територіальних громад	28
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ	39
2.1. Структурно-динамічний аналіз доходів місцевих бюджетів територіальних громад України.....	39
2.2. Оцінка дохідності місцевих бюджетів територіальних громад	47
2.3. Аналіз видатків місцевих бюджетів територіальних громад України	57
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ	68
3.1. Заходи щодо зростання податкового потенціалу територіальних громад ...	68
3.2. Удосконалення планування видатків місцевих бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану	74
3.3. Підвищення ефективності горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів територіальних громад.....	78
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	87

ВСТУП

Актуальність теми формування місцевих бюджетів територіальних громад України зумовлена кількома ключовими чинниками, які стосуються поточного економічного та політичного контексту країни. Процес децентралізації, який активно проводиться в Україні з 2014 року, значно змінив підходи до управління місцевими фінансами. Він надав територіальним громадам більше повноважень у формуванні власних бюджетів, що створило нові можливості для розвитку, але й нові виклики, пов'язані з забезпеченням фінансової стійкості. Формування місцевих бюджетів є ключовим для забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування, особливо в умовах реформування фінансово-бюджетної системи. Місцеві бюджети стали головним інструментом реалізації державних і місцевих соціально-економічних програм, які спрямовані на підвищення рівня життя населення. Важливість цієї теми зросла в умовах воєнного стану, коли місцеві бюджети зіткнулися з новими викликами, такими як необхідність фінансування заходів із підтримки внутрішньо переміщених осіб, відновлення інфраструктури, забезпечення безпеки та оборони. Ці обставини актуалізують питання оптимізації планування видатків та пошуку нових джерел доходів для громад. Забезпечення фінансової автономії територіальних громад сприяє їх стійкості та здатності реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, особливо в умовах війни та економічної нестабільності.

Актуальність теми ще більше посилилася в умовах воєнного стану, оскільки зміни, що відбулися в фінансово-бюджетній системі України, потребують негайних рішень щодо забезпечення стійкості громад. По-перше, війна різко змінила пріоритети фінансування, вимагаючи перенаправлення значної частини бюджетних ресурсів на оборону, забезпечення правопорядку, гуманітарну допомогу та відновлення критичної інфраструктури. Це зумовлює потребу в нових підходах до планування бюджетів на місцях, аби максимально ефективно використовувати наявні ресурси. Під час воєнного стану суттєво змінилася структура надходжень до місцевих бюджетів. З одного боку,

скоротилися доходи від економічної діяльності через руйнування підприємств, зменшення активності бізнесу та втрати податкових надходжень. З іншого боку, збільшилися доходи від податку на доходи фізичних осіб завдяки збільшенню зарплат військовим. Це створює необхідність у перегляді основних джерел наповнення місцевих бюджетів та пошуку нових механізмів фінансової підтримки. Третій важливий аспект полягає у необхідності забезпечення фінансової стабільності територіальних громад. Військові дії суттєво вплинули на багато регіонів країни, змусивши їх спрямовувати ресурси на відновлення пошкодженої інфраструктури та надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Це, в свою чергу, вимагає створення механізмів горизонтального вирівнювання, а також залучення додаткових державних та міжнародних трансфертів для підтримки місцевих бюджетів. Окрім того, війна призвела до значної міграції населення, що змінило демографічний склад багатьох громад. Це спричинило нерівномірність у надходженнях до місцевих бюджетів різних регіонів, що потребує нових рішень щодо ефективного перерозподілу фінансових ресурсів. Насамкінець, воєнний стан вимагає від місцевих органів влади оперативного ухвалення рішень щодо перерозподілу фінансових ресурсів і зосередження їх на найнагальніших потребах. Враховуючи це, питання удосконалення механізмів формування місцевих бюджетів і забезпечення їхньої фінансової стійкості є критично важливим для забезпечення функціонування громад в умовах війни та їх відновлення після завершення бойових дій.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі теоретичних та практичних аспектів формування місцевих бюджетів територіальних громад України, виявленні сучасних тенденцій, проблем та можливостей їх розвитку, а також розробці рекомендацій щодо удосконалення процесу планування видатків та оптимізації джерел доходів з урахуванням умов воєнного стану.

Об'єкт дослідження – процеси формування місцевих бюджетів територіальних громад України, їх функціонування в умовах децентралізації та викликів, спричинених воєнним станом. Предмет дослідження – економічні, правові та організаційні механізми формування доходів і видатків місцевих

бюджетів територіальних громад, а також інструменти забезпечення їх фінансової стабільності в сучасних умовах

Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання:

1. провести комплексний аналіз джерел формування місцевих бюджетів територіальних громад;
2. оцінити планування видатків та горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів територіальних громад;
3. розкрити сутність системи показників оцінки дохідності місцевих бюджетів територіальних громад;
4. здійснити структурно-динамічний аналіз доходів місцевих бюджетів територіальних громад України;
5. провести оцінку дохідності місцевих бюджетів територіальних громад;
6. проаналізувати видатки місцевих бюджетів територіальних громад України
7. розробити заходи щодо зростання податкового потенціалу територіальних громад;
8. розробити рекомендації щодо удосконалення планування видатків місцевих бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану;
9. розробити рекомендації щодо підвищення ефективності горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів територіальних громад.

Методологія дослідження базується на комплексному використанні різних наукових методів, що дозволяє всебічно дослідити процес формування місцевих бюджетів, виявити сучасні тенденції та проблеми, а також розробити практичні рекомендації для їх удосконалення. Зокрема, дослідження ґрунтується на поєднанні таких методів, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, статистичні та описові методи, що дозволяє досягти цілісного розуміння предмету дослідження. Метод аналізу передбачає детальне вивчення окремих складових процесу формування місцевих бюджетів, зокрема, джерел їх доходів, планування видатків, системи горизонтального вирівнювання та оцінки

дохідності. Цей метод дозволяє розкласти складний процес на більш зрозумілі елементи, що дає можливість глибше зрозуміти, як функціонують місцеві бюджети в умовах сучасної економіки України, особливо в умовах воєнного стану. Синтез, у свою чергу, дозволяє об'єднати отримані аналітичні висновки у загальну картину та виявити взаємозв'язки між різними компонентами бюджетного процесу, що дає змогу краще зрозуміти його системний характер.

Методи індукції та дедукції використовуються для побудови висновків на основі як окремих емпіричних спостережень, так і загальних теоретичних положень. Метод індукції дозволяє, на основі аналізу конкретних випадків формування бюджетів різних громад, вивести загальні закономірності та тенденції. Водночас, метод дедукції спрямований на застосування загальних теоретичних положень до конкретних практичних ситуацій, що допомагає виявити, як загальні принципи формування бюджетів реалізуються в умовах різних громад. Метод порівняння дозволяє виявити подібності та відмінності між різними моделями та підходами до формування місцевих бюджетів. Це дає змогу порівняти бюджетні практики в різних територіальних громадах та оцінити, які підходи є більш ефективними. Особливо важливим є порівняння бюджетних показників до та після впровадження децентралізації, а також під час воєнного стану, що дозволяє оцінити вплив зовнішніх чинників на функціонування місцевих бюджетів. Статистичні методи використовуються для аналізу кількісних показників, таких як доходи та видатки місцевих бюджетів, їх структура, динаміка та розподіл між різними громадами. Статистичний аналіз дозволяє виявити закономірності у бюджетних процесах, зробити обґрунтовані висновки щодо ефективності бюджетного планування, а також прогнозувати можливі зміни в бюджетних показниках. Статистичні дані також допомагають оцінити вплив воєнних дій на бюджети територіальних громад і виявити регіони, які найбільше потребують фінансової підтримки. Описовий метод застосовується для представлення загальних характеристик бюджетного процесу, його теоретичних основ та практичних аспектів. Цей метод дозволяє докладно описати, як відбувається формування місцевих бюджетів, які чинники

на це впливають та які проблеми виникають у цьому процесі. Описовий підхід є важливим для зрозумілого викладу складної інформації та забезпечення чіткого розуміння предмету дослідження. Метод узагальнення дозволяє інтегрувати отримані результати дослідження та сформулювати загальні висновки щодо ефективності формування місцевих бюджетів територіальних громад України. Узагальнення є необхідним етапом для систематизації знань та розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення бюджетного процесу в умовах економічних і соціальних викликів, зокрема в умовах війни. Поєднання цих методів дозволяє досягти глибокого та всебічного розуміння процесу формування місцевих бюджетів територіальних громад України, виявити проблеми та перспективи їх розвитку, а також сформулювати рекомендації для покращення ефективності бюджетного планування та управління.

Теоретичне значення дослідження полягає в розвитку та поглибленні наукових підходів до розуміння механізмів фінансового забезпечення територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. Дослідження сприяє розширенню теоретичних уявлень про процеси планування, розподілу та використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Особливо важливим є теоретичне обґрунтування джерел доходів місцевих бюджетів, системи їх збалансування, а також ефективних підходів до управління видатками. Важливим є також аналіз ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад, що є ключовим для створення нових моделей фінансової децентралізації та оптимізації бюджетного процесу. Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати та висновки можуть бути використані органами місцевого самоврядування та державними структурами для вдосконалення бюджетного планування та управління фінансами на місцевому рівні. Зокрема, практичні рекомендації щодо підвищення ефективності планування видатків, зростання податкового потенціалу територіальних громад, а також удосконалення системи горизонтального вирівнювання можуть бути впроваджені у реальну практику управління місцевими фінансами.

Наукова новизна дослідження формування місцевих бюджетів територіальних громад України полягає у комплексному дослідженні впливу децентралізації та воєнного стану на бюджетний процес, що дозволяє по-новому осмислити механізми фінансового забезпечення територіальних громад. Уточнено й поглиблено теоретичні підходи до формування місцевих бюджетів, зокрема щодо джерел їх доходів і взаємодії з центральним бюджетом. Це дозволяє краще розуміти фінансові потоки між різними рівнями влади і визначати ключові напрями їх удосконалення. Особливо важливим є те, що вперше розроблено рекомендації щодо планування видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Ці рекомендації враховують специфічні потреби територіальних громад у період збройного конфлікту, що дозволяє забезпечити оперативну реакцію на нові виклики, такі як необхідність підтримки безпеки, гуманітарних ініціатив та відновлення інфраструктури. Наукова новизна також полягає у запропонованій системі показників оцінки дохідності місцевих бюджетів, яка враховує не лише загальні економічні тенденції, а й специфічні умови воєнного стану. Ця система дозволяє більш точно оцінити фінансову спроможність громад, їх можливості забезпечувати власні потреби та прогнозувати майбутні бюджетні можливості. Дослідження вдосконалює механізми горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів, що є особливо важливим в умовах значних фінансових та економічних диспропорцій між громадами, спричинених війною. Запропоновані інноваційні підходи до перерозподілу фінансових ресурсів дозволяють підтримувати ті громади, які найбільше постраждали від воєнних дій, тим самим сприяючи їх швидшому відновленню. Розширено розуміння впливу воєнного стану на місцеві бюджети, який суттєво впливає на формування доходів і видатків громад.

Структура роботи. Запропонована кваліфікаційна робота магістра складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг основної роботи – 83 сторінки. Список використаної літератури включає 64 найменувань (викладених на 9 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

1.1. Джерела формування місцевих бюджетів територіальних громад

Для сталого розвитку і функціонування територіальних громад в Україні, а також забезпечення їх громадян послугами на рівні мінімальних соціальних потреб відповідно чинного бюджетного законодавства формуються місцеві бюджети. Зупинимось на дослідженні змісту поняття «місцевий бюджет територіальної громади» та його джерелах формування. Економічна та правова природа місцевого бюджету проявляється у незалежності та самостійності органів місцевого самоврядування, а також у їх спроможності надавати суспільству унікальні блага та послуги за принципом територіального поділу, що істотно впливають на рівень добробуту та якість життя населення. Слід відзначити, що інститут місцевих бюджетів є самостійним та багатограним утворенням. Він охоплює специфічний інститут законодавства, що поєднує норми різних галузей права: конституційного, адміністративного, фінансового, муніципального. Це також сукупність правових норм, які регулюють фінансово-правові відносини, що стосуються руху фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Місцеві бюджети відіграють ключову роль у системі суспільних фінансів, адже вони є основою для функціонування місцевого самоврядування та забезпечують фінансування різних сфер, що впливають на інтереси широких верств населення. Зокрема, це стосується соціального захисту, освіти, культури та житлово-комунального господарства. Завдяки фондам грошових коштів, якими володіють місцеві органи влади, вирішуються проблеми конкретних адміністративно-територіальних одиниць, стимулюється соціально-економічний розвиток територій та пожвавлення підприємницької діяльності, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню рівня життя населення. З метою

конкретизувати межі дослідження звернемося до аналізу сучасних теоретичних та практичних підходів до визначення «місцевий бюджет». Концепція місцевого бюджету в сучасній фінансовій науці розглядається через три взаємопов'язані призми. З одного боку, місцевий бюджет виступає як нормативно-правовий акт, що визначає фінансові повноваження органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади. Він регламентує порядок формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на відповідній території. У той же самий час, місцевий бюджет є фінансовим планом, який відображає прогнозовані доходи та витрати бюджетної установи на певний період. Третім аспектом, який зазначають вітчизняні науковці є те, що наявність місцевого бюджету слугує індикатором фінансової автономії та самостійності територіальної громади, що наділена певним обсягом повноважень у межах держави [27].

На думку колективу київських науковців на чолі з Н. І. Власюк, місцевий бюджет – це систематизований набір грошових ресурсів, що мобілізуються та розподіляються на рівні територіальної громади для фінансування соціальних, економічних та інфраструктурних проектів, а також забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування [25]. З точки зору одеських дослідниць І. Є. Чуркіної та Л. І. Бобошко, місцевий бюджет є фундаментальним фінансовим інструментом, який забезпечує ресурсами органи місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань, сприяючи таким чином розвитку територій та підвищенню добробуту громадян. Послідовно місцевий бюджет не лише відображає фінансову самодостатність територіальної громади, але й є потужним інструментом для впливу місцевої влади на економічний потенціал регіону, стимулюючи його зростання та розвиток [59].

Подібну позицію можемо зустріти у Т.Г. Бондарук, яка, втім, стверджує, що місцеві бюджети є не лише фінансовими інструментами, а й важливим каналом для забезпечення соціальної справедливості. Саме через них відбувається розподіл суспільних благ між різними верствами населення та територіями, що дозволяє збалансувати рівень життя та розвитку в різних регіонах країни [18]. Варто відзначити, що поняття «місцевий бюджет»

закріплено і на законодавчому рівні. Відповідно до абз. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування», бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) - це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування [51]. Відповідно чинного Бюджетного кодексу України (БКУ), ст. 2 п.п. 34 місцеві бюджети – це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

У цій же статті БКУ п.п. 2 бюджети місцевого самоврядування - бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад) [22]. Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» Розділ III ст. 61-70, регламентується матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування. Зокрема, органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах (у разі їх створення) самостійно складають та схвалюють прогнози відповідних місцевих бюджетів, розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети згідно з Бюджетним кодексом України. Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону [51]. Окресливши дефініцію, звернемося до огляду джерел формування місцевих бюджетів територіальних громад. У цьому контексті варто відзначити, що функціональна структура місцевих бюджетів визначається основними принципами побудови зведеного бюджету України. На думку вітчизняної науковиці Н. І. Римарської, ці принципи визначають порядок і механізми реалізації місцевих бюджетів, забезпечуючи їх цілісність, самостійність та ефективність (табл.1.1.).

Місцеві бюджети формуються на основі балансу доходів та витрат фінансових ресурсів відповідної територіальної громади. Вони є основою фінансових відносин між підприємницькими структурами та населенням на певній території, а також між бюджетами різних рівнів щодо перерозподілу фінансових ресурсів.

Таблиця 1.1

Основні принципи побудови місцевих бюджетів

Принцип	Опис
Єдності	Вся бюджетна система України функціонує на основі єдиного законодавства, грошової одиниці та узгоджених правил. Це забезпечує взаємозв'язок і єдність усіх рівнів бюджетної системи.
Збалансованості	Витрати місцевих бюджетів повинні відповідати їхнім доходам. Це означає, що місцеві бюджети не повинні мати дефіциту, аби забезпечити фінансову стабільність.
Самостійності	Місцеві бюджети є окремими частинами загальнодержавного бюджету, і органи місцевого самоврядування мають право самостійно розпоряджатися своїми коштами в межах законодавства.
Субсидіарності	Послуги, які можуть бути надані на місцевому рівні, надаються саме на цьому рівні. Це сприяє ефективному використанню бюджетних коштів та задоволенню потреб громади.

Джерело: сформовано автором на основі [54]

Аналіз інституту місцевих бюджетів в Україні показує, що протягом періоду впровадження реформи децентралізації спостерігається тенденція до зростання власних доходів місцевих бюджетів. Основу структури цих бюджетів становлять податки на доходи фізичних осіб, причому саме цей податок забезпечує найбільший приріст надходжень до місцевих бюджетів [6].

З огляду на вищенаведене, важливо детальніше розглянути конкретні джерела їх формування. Формування місцевих бюджетів регулюється Бюджетним та Податковим кодексами України, Законом «Про місцеве самоврядування в Україні», Законами України «Про Державний бюджет» на відповідний рік. Місцевий бюджет включає доходи й витрати на виконання повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Відзначимо, що саме доходи й витрати і складають єдиний баланс відповідного бюджету. Доходи місцевих бюджетів – це економічні відносини, які виникають у процесі формування фінансових ресурсів на регіональному рівні та призначені для реалізації функцій і завдань органів

місцевого самоврядування. Як і державний бюджет, місцеві бюджети в Україні формуються з двох частин, а саме загального й спеціального фондів. Загальний фонд наповнюється коштами, призначеними для виконання органами місцевого самоврядування загальних функцій (надання медичних, освітніх послуг, послуг соціального захисту тощо). Кошти спеціального фонду також спрямовуються у ці сфери, однак з однією суттєвою відмінністю: у них є конкретні, чітко визначені джерела доходів і напрями витрат [2]. Основними джерелами доходів місцевого бюджету є податкові та неподаткові надходження, державні трансферти та інші залучені кошти, що дозволяє забезпечувати фінансову самостійність та стійкість місцевих бюджетів, що є ключовим фактором для ефективного функціонування місцевого самоврядування та задоволення потреб територіальних громад (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація доходів місцевих бюджетів

Розділ доходів місцевого бюджету	Опис	Приклади
1. Податкові надходження	Кошти, що надходять до бюджету на підставі податкового законодавства України.	<ul style="list-style-type: none"> • податок на прибуток підприємств; • податок на доходи фізичних осіб; • акцизний податок; • земельний податок; • єдиний податок.
2. Неподаткові надходження	Доходи, що надходять до бюджету з інших джерел, ніж податки.	<ul style="list-style-type: none"> • доходи від власності та підприємницької діяльності; • адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; • власні надходження бюджетних установ;
3. Доходи від операцій з капіталом	Доходи, пов'язані з продажем основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів та інших активів.	<ul style="list-style-type: none"> • продаж земельних ділянок, будівель, обладнання, патентів, ліцензій.
4. Трансферти	Кошти, одержані від інших бюджетів, держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.	<ul style="list-style-type: none"> • міжбюджетні трансферти; • міжнародна допомога.

Джерело: сформовано автором на основі [22]

При цьому варто відзначити, що в Бюджетному кодексі закріплено різний склад доходів до загального та спеціального фондів місцевого бюджету територіальних громад. Звернемось до ст. 64, де надається більш конкретизований склад доходів саме до загального фонду (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Склад доходів загального фонду місцевих бюджетів територіальних громад

Вид доходу	Деталі
Податок на доходи фізичних осіб (60%)	Сплачується за місцем роботи (крім Києва та Севастополя)
Податок на доходи фізичних осіб (40% в Києві, 100% в Севастополі)	Сплачується за місцем роботи в Києві або Севастополі
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (37%)	Включає деревину, заготовлену в порядку рубок головного користування
Рентна плата за спеціальне використання води (45%)	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Рентна плата за користування надрами (25%)	Для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім нафти, газу, газового конденсату)
Рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (3%)	Зараховується за місцем видобутку
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (5%)	Зараховується за місцем видобутку
Рентна плата за користування надрами для видобування бурштину (30%)	Зараховується до місцевих бюджетів
Плата за використання інших природних ресурсів	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Державне мито	Зараховується за місцем вчинення дій та видачі документів
Акцизний податок з роздрібною торгівлі підакцизних товарів	
Акцизний податок з виробленого та ввезеного пального (13,44%)	
Податок на прибуток підприємств (10%)	Зараховується до бюджету Києва
Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	Зараховується до відповідних бюджетів
Місцеві податки та збори	

Продовження таблиці 1.3

Орендна плата за земельні ділянки сільськогосподарського призначення (10%)	
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати	Зараховується до бюджетів місцевого самоврядування
Плата за ліцензії та сертифікати	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Плата за ліцензії на виробництво та торгівлю спиртом та алкогольними напоями	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Плата за ліцензії на оптову торгівлю спиртом	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Плата за державну реєстрацію	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Плата за ліцензії на оптову торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Плата за ліцензії на роздрібну торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Плата за ліцензії на виробництво, оптову та роздрібну торгівлю паливом	Зараховується до бюджетів Києва та Севастополя
Надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та іншим майном	Зараховується до відповідних бюджетів
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення	Включає рентну плату за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення та лісових ресурсів

Джерело: сформовано автором на основі [22]

Важливим для комплексного розуміння джерел формування є і аналіз ст. 69 Бюджетного кодексу України, яка конкретизує структуру надходжень до спеціального фонду місцевих бюджетів територіальних громад (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Надходження спеціального фонду місцевих бюджетів територіальних громад

Джерело надходжень	Відсоток/Сума	Отримувачі	
Надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів	Не вказано	Місцеві бюджети	
Кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва	100%	Бюджети міст Києва та Севастополя	
	25%	Бюджет АР Крим та обласні бюджети	
	75%	Бюджети місцевого самоврядування (крім Києва і Севастополя)	
Ресстраційний внесок щодо об'єктів комунальної власності (згідно із Законом "Про концесію")	Не вказано	Місцеві бюджети	
Грошові стягнення за шкоду навколишньому середовищу	70%	Місцеві бюджети	
	50%	Бюджети місцевого самоврядування (крім Києва та Севастополя)	
	20%	Обласні бюджети та бюджет АР Крим	
	70%	Бюджети міст Києва та Севастополя	
Екологічний податок (крім податку, визначеного пунктом 16-1 частини другої статті 29)	55%	Місцеві бюджети	
	25%	Бюджети місцевого самоврядування (крім Києва та Севастополя)	
	30%	Обласні бюджети та бюджет АР Крим	
	55%	Бюджети міст Києва та Севастополя	
Власні надходження бюджетних установ	Не вказано	Відповідні місцеві бюджети	
Цільові та добровільні внески	Не вказано	Місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища	
Надходження до цільових фондів	Не вказано	Верховна Рада АР Крим та місцеві ради	
Субвенції з інших бюджетів	Не вказано	Місцеві бюджети	
Повернення кредитів індивідуальними сільськими забудовниками		Не вказано	Місцеві бюджети

Продовження таблиці 1.4

Повернення кредитів молодими сім'ями та саодинокими молодими громадянами	Не вказано	Місцеві бюджети
Надходження в рамках програм допомоги і грантів ЄС, іноземних урядів, міжнародних організацій	Не вказано	Місцеві бюджети
Інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України	Не вказано	Місцеві бюджети

Джерело: сформовано автором на основі [22]

Підсумовуючи, зазначимо, що формування місцевих бюджетів територіальних громад в Україні є комплексним процесом, який має вирішальне значення для забезпечення фінансової самостійності та ефективності місцевого самоврядування. Місцеві бюджети формуються за рахунок поєднання податкових надходжень, неподаткових надходжень, капітальних операцій і державних трансфертів, кожен з яких відіграє значну роль у підтримці фінансових потреб місцевих громад. Збалансованість доходів і видатків у цих бюджетах має важливе значення для підтримки фінансової стабільності та сприяння соціально-економічному розвитку територій. Таким чином, розуміння джерел цих бюджетів є ключовим для оцінки фінансового стану та спроможності органів місцевого самоврядування задовольняти потреби своїх громад.

1.2. Планування видатків та горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів територіальних громад

Ефективне функціонування територіальних громад значною мірою залежить від збалансованого бюджету. Планування видатків місцевих бюджетів є фундаментом фінансової стабільності та ефективного використання ресурсів територіальних громад. Процес планування передбачає детальний аналіз потреб громади, визначення пріоритетних напрямків фінансування та розподіл бюджетних коштів таким чином, щоб забезпечити максимальну соціальну ефективність. Від якості планування видатків залежить рівень життя населення, розвиток інфраструктури та загальний добробут громади. За своїм змістом планування місцевого бюджету передбачає складання та забезпечення виконання місцевими

органами влади, що є їхньою фінансовою базою фінансового плану їхньої діяльності, який забезпечує фінансову незалежність. Окрім того, показники місцевих бюджетів можуть бути використані для визначення середньої фінансової забезпеченості відповідних об'єднаних територіальних громад. Справедливим буде відзначити, що на сучасному етапі роль бюджетування на місцевому рівні значно посилюється завдяки значному розширенню повноважень органів місцевого самоврядування та зміцненню їхньої фінансової бази [58]. На думку науковця І. В. Левківського, ефективне бюджетне планування передбачає дотримання низки фундаментальних принципів, які забезпечують наукову обґрунтованість, системність та прозорість бюджетного процесу (табл.1.5).

Таблиця 1.5

Принципи бюджетного планування

Принцип	Пояснення
Комплексність	Бюджетне планування має враховувати взаємозв'язок економічних, соціальних та інших факторів.
Системність	Бюджетні плани повинні бути узгоджені з загальнодержавними та регіональними стратегіями розвитку.
Демократичність	При плануванні бюджету необхідно враховувати інтереси різних рівнів влади та залучати громадськість.
Пріоритетність	Бюджетне планування має визначати основні напрямки використання бюджетних коштів.
Наукова обґрунтованість	Плани повинні базуватися на достовірних даних та прогнозах.
Єдина методика	Всі розрахунки мають здійснюватися за єдиною методикою для забезпечення порівнянності.
Оптимізація ресурсів	Необхідно раціонально використовувати бюджетні кошти та визначати ефективні джерела їх мобілізації.
Фінансові резерви	Створення резервів забезпечує стабільність бюджетного процесу.
Відповідальність	Всі учасники бюджетного процесу несуть відповідальність за виконання бюджетних планів.

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Завдяки застосуванню вищенаведених принципів, бюджетне планування стає інструментом, який забезпечує безперебійну роботу бюджетної системи та гнучку адаптацію до змін економічного середовища. У свою чергу, це дозволяє громаді ефективно реагувати на виклики та можливості, що виникають на різних етапах її розвитку. Однак слід розуміти, що процес створення бюджетних прогнозів та планів потребує комплексного підходу, який передбачає застосування різних методів. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців доволі поширеною є концепція виокремлення чотирьох основних методів, які застосовуються при бюджетному плануванні:

- Нормативний метод базується на чітко визначених стандартах та нормативах, які регулюють як надходження коштів до бюджету, так і їх витрачання. Він дозволяє забезпечити рівномірний розподіл ресурсів та запобігти нераціональному їх використанню. Крім того, завдяки використанню нормативного методу можна виявити потенційні резерви для збільшення доходів або скорочення витрат. Попри наявні переваги нормативний метод може бути недостатньо гнучким і не завжди враховує індивідуальні особливості різних бюджетних одержувачів.

- Метод коефіцієнтів (екстраполяції) передбачає аналіз минулих даних та прогнозування майбутніх показників на основі застосування спеціальних коефіцієнтів, таких як індекси інфляції, до історичних даних можна спрогнозувати майбутні показники. Його використання дає змогу врахувати тенденції розвитку економіки та соціальної сфери. Проте, цей метод має свої обмеження: він більше підходить для стабільних економічних умов і може бути недостатньо ефективним у період змін.

- Балансовий метод забезпечує збалансованість бюджету, тобто рівність між доходами та витратами. Використання цього методу допомагає розпоряднику коштів розподілити ресурси між різними галузями економіки та населеними пунктами громади, а отже, і забезпечити збалансованість фінансування. Справедливим буде зазначити, що балансовий все ж не завжди враховує ефективність використання бюджетних коштів.

- Програмно-цільовий метод орієнтований на досягнення конкретних цілей за допомогою фінансування певних програм. Він дозволяє оцінити ефективність використання бюджетних коштів та виявити найбільш пріоритетні напрямки розвитку [17].

Вибір того чи іншого методу бюджетного планування залежить від багатьох факторів, зокрема, мети планування, наявності інформації, статистичних даних або ж економічної ситуації. Зважаючи на це, застосування комбінації різних методів дозволяє отримати більш точні та обґрунтовані бюджетні прогнози, що є вирішальним при плануванні видатків бюджету.

Справедливим буде відзначити, що планування видатків місцевих бюджетів є одним із ключових етапів бюджетного процесу на місцевому рівні, оскільки воно формує реальну основу для виконання як власних, так і делегованих повноважень органами місцевого самоврядування. Зміни, внесені до Бюджетного кодексу України, скасували практику індикативного планування Міністерством фінансів України показників місцевих бюджетів та їх доведення до місцевих бюджетів. Таким чином, держава в особі Міністерства фінансів більше не втручається у процес планування витратної частини місцевих бюджетів [61]. Зауважимо, що процес планування витрат місцевих бюджетів тісно пов'язаний з плануванням їх дохідної частини. Він включає декілька етапів: підготовка, складання проекту місцевого бюджету (перша стадія бюджетного планування), розгляд проекту місцевого бюджету (друга стадія бюджетного планування), затвердження місцевого бюджету (третья стадія бюджетного планування). Органи місцевого самоврядування самостійно планують витрати місцевих бюджетів на основі закріплених видаткових повноважень, планових показників обсягу доходів їх бюджету, обсягів міжбюджетних трансфертів, визначених у проекті державного бюджету, та інших необхідних матеріалів [60].

Підготовча робота з планування витрат місцевих бюджетів починається з утворення робочої групи з питань формування проекту рішення місцевої ради про бюджет. До складу цієї групи входять начальники управлінь виконавчих органів, голови постійних комісій місцевої ради, представники фракцій та депутатських груп місцевої ради, спеціалісти відповідних структурних підрозділів, керівники

місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування. Виконавчі органи місцевих рад повинні організувати такі робочі групи та оприлюднити графік їх засідань. Протоколи засідань мають бути враховані при подальшій підготовці проекту рішення ради про бюджет. Після цього фінансовий орган виконавчого органу ради разом з робочою групою організують громадські слухання та обговорення програми соціально-економічного розвитку та пропозицій до проекту бюджету, круглі столи, зустрічі громад з депутатами місцевої ради та посадовими особами виконавчих органів ради, а також аналізують депутатські запити та звернення. Ці процеси повинні супроводжуватися висвітленням інформації у засобах масової інформації [8].

Перша стадія планування витрат місцевих бюджетів розпочинається з того, що Міністерство фінансів України доводить до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів місцевих рад особливості складання розрахунків до проектів бюджетів на наступний бюджетний період. У свою чергу, ці органи повинні надати необхідну інформацію центральним органам виконавчої влади для проведення розрахунків обсягів міжбюджетних трансфертів та інших показників, а також Комітету Верховної Ради України з питань бюджету для розгляду цих розрахунків. Міністерство фінансів України розробляє та затверджує типові форми бюджетних запитів для формування місцевих бюджетів і доводить їх до місцевих фінансових органів. Місцеві фінансові органи розробляють і доводять до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції з підготовки бюджетних запитів. Фінансові органи можуть ініціювати проведення семінарів для розпорядників коштів на тему «Заповнення та подання бюджетних запитів» [33].

Головні розпорядники бюджетних коштів організують розроблення бюджетних запитів і забезпечують їх своєчасність, достовірність та повноту. Одночасно вони переглядають мережу підвідомчих установ, їх штат і контингент та подають ці дані з обґрунтуваннями місцевим фінансовим органам [50]. Місцеві фінансові органи, у свою чергу, здійснюють безпосередньо аналіз бюджетних запитів з точки зору їх відповідності меті, пріоритетності, а також ефективності використання бюджетних коштів. Вони також аналізують бюджетні запити

депутатів місцевих рад, звернення дорадчих груп громадян та громадських організацій, матеріали управлінь і відділів виконавчих органів [31].

Варто відзначити, що органи виконавчої влади місцевих рад, за винятком тих, що отримують міжбюджетні трансферти з державного бюджету, надають відповідні пропозиції щодо показників проектів бюджетів місцевим фінансовим органам. Через тиждень після затвердження Кабінетом Міністрів України проекту закону про Державний бюджет України, Міністерство фінансів надсилає до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій і виконавчих органів місцевих рад прогнози міжбюджетних трансфертів, методики їх розрахунків, організаційно-методологічні вимоги та інші показники для складання проектів місцевих бюджетів. Крім того, надаються пропозиції щодо типової форми рішення про місцевий бюджет [39].

Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні, Кабінет Міністрів України протягом тижня передає Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям і виконавчим органам місцевих рад показники міжбюджетних відносин, обсяги міжбюджетних трансфертів і текстові статті закону. Після отримання цих документів, Рада міністрів АР Крим та обласні державні адміністрації протягом трьох днів повідомляють виконавчим органам міських рад і районним державним адміністраціям обсяги субвенцій. Маючи інформацію про плановий обсяг дохідної бази місцевого бюджету, показники міжбюджетних відносин, бюджетні запити, депутатські запити та звернення, результати громадських слухань і обговорень соціально-економічної програми, матеріали управлінь та відділів виконавчих органів, а також пропозиції та рекомендації всіх учасників бюджетного процесу, фінансовий орган місцевої ради та робоча група повинні забезпечити ефективний прогноз витрат на наступний рік і порівняти його з аналогічними показниками за попередні три роки [46].

З 2015 року практика бюджетного планування видаткової частини місцевих бюджетів суттєво змінилася. Держава взяла на себе відповідальність за надання освітніх послуг загальноосвітніми навчальними закладами, підготовку робітничих кадрів професійно-технічними закладами, медичне обслуговування населення та

фінансування програм соціального захисту окремих категорій громадян. Для цього місцеві бюджети отримують нові види трансфертів на підтримку власної фінансової спроможності [42]. Основою для здійснення місцевими бюджетами видатків є чинне законодавство, зокрема, ст. 89 БКУ, яка конкретизує основні сфери та напрямки (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Категорії видатків, що здійснюються з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад

№	Категорія видатків	Опис
1	Освіта	<ul style="list-style-type: none"> • Дошкільна освіта; • Загальна середня освіта: ліцеї, початкові школи, гімназії, міжшкільні ресурсні центри, спеціалізовані заклади освіти (мистецькі, спортивні, військові, наукові ліцеї, ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою), дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри, інклюзивно-ресурсні центри; • Фахова передвища освіта; • Інші державні освітні програми; • Вища освіта; • Післядипломна освіта; • Позашкільна освіта; • Професійна (професійно-технічна) освіта.
2	Охорона здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> • Оплата комунальних послуг та енергоносіїв комунальних закладів охорони здоров'я; • Місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я; • Місцеві програми громадського здоров'я
3	Соціальний захист та соціальне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> • Державні програми соціального забезпечення (притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціальні гуртожитки, територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги); • Державні програми підтримки будівництва житла; • Програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї.

Продовження таблиці 1.6

4	Культура	<ul style="list-style-type: none"> • Державні культурно-освітні та театральні-видовищні програми (палаці і будинки культури, клуби, бібліотеки, театри, музеї, центри культурних послуг, мистецькі школи, зоопарки комунальної власності)
5	Фізична культура і спорт	<ul style="list-style-type: none"> • Утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл; • Заходи з фізичної культури і спорту; • Фінансова підтримка місцевих осередків всеукраїнських громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення

Джерело: сформовано автором на основі [22]

У інших сферах, де немає затверджених стандартів і нормативів, планування видатків здійснюється з урахуванням галузевих стандартів та програм соціально-економічного розвитку. Планування можливе лише за рахунок власних фінансових ресурсів, обсяги яких обмежені. Тому місцеві фінансові органи повинні враховувати прогнозований обсяг доходів та бюджетні запити розпорядників коштів при прийнятті рішень щодо включення видатків у проект місцевого бюджету. Для прикладу при процесі планування витрат на утримання бюджетних установ, виконавчі органи місцевих рад перевіряють правильність та доцільність представлених розрахунків і здійснюють власні розрахунки за такими групами видатків: оплата праці, використання товарів і послуг, обслуговування боргових зобов'язань, поточні трансферти, соціальне забезпечення, придбання основного капіталу та капітальні трансферти [53].

Незважаючи на значну автономію місцевих бюджетів у плануванні видатків, розбіжності у фінансовому потенціалі різних територіальних громад призводять до нерівномірного фінансування важливих соціальних та інфраструктурних проектів. Саме для усунення таких дисбалансів і забезпечення рівного доступу до публічних послуг вводиться механізм горизонтального вирівнювання, який є невід'ємною складовою державної фінансової політики. Цей механізм передбачає перерозподіл коштів з державного бюджету на користь менш забезпечених громад, таким чином створюючи рівні умови для їх розвитку та сприяючи збалансованому регіональному розвитку країни [13].

Варто відзначити, що горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів здійснюється окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб, з урахуванням кількох ключових параметрів. Перш за все, враховується кількість населення регіону, що є важливим показником для розподілу бюджетних ресурсів. Крім того, до уваги беруться надходження податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб за останній звітний бюджетний період. У сукупності вищезазначені дані дозволяють оцінити економічну активність у регіоні та його здатність генерувати доходи [5]. Одним з основних показників, що використовується при вирівнюванні, є індекс податкоспроможності відповідного обласного бюджету. Індекс податкоспроможності є коефіцієнтом, що відображає рівень податкової спроможності бюджету порівняно із середнім показником по всіх обласних бюджетах України на одну людину [52].

Якщо індекс податкоспроможності обласного бюджету знаходиться в межах від 0,9 до 1,1, то вирівнювання не проводиться, оскільки цей діапазон свідчить про достатній рівень податкоспроможності. Проте, якщо значення індексу менше 0,9, відповідний обласний бюджет отримує базову дотацію в обсязі 80% від суми, необхідної для досягнення рівня забезпеченості 0,9. Це дозволяє компенсувати нестачу ресурсів та забезпечити базовий рівень фінансування. Водночас, якщо індекс перевищує значення 1,1, обласний бюджет зобов'язаний передати реверсну дотацію в обсязі 50% від суми, що перевищує значення 1,1. Це механізм перерозподілу коштів від більш забезпечених регіонів до тих, які мають нижчий рівень податкоспроможності, що сприяє загальному вирівнюванню рівня життя у країні. Таким чином, горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів є ефективним механізмом, що дозволяє підтримувати регіональну рівновагу та сприяти соціально-економічному розвитку всіх територіальних громад [63]. На думку А. Я. Таранова, горизонтальне вирівнювання є практичним втіленням принципу соціальної справедливості, оскільки воно забезпечує рівний доступ до публічних послуг для всіх громадян, незалежно від місця їх проживання, що послідовно сприяє зменшенню

соціальної нерівності та підвищенню якості життя населення в усіх регіонах країни. Для досягнення цієї мети проводиться детальний аналіз фінансового потенціалу кожної громади і розраховуються трансферти, які дозволяють вирівняти їхні фінансові можливості. Крім соціального аспекту, горизонтальне вирівнювання має також важливе значення для економічної ефективності. Інвестуючи в менш розвинені регіони, держава стимулює їх економічне зростання та підвищує загальний рівень добробуту населення. Такий підхід сприяє більш раціональному використанню бюджетних коштів, оскільки дозволяє зосередити ресурси на вирішення найбільш актуальних проблем у кожній громаді [57].

Варто відзначити, що ефективність механізму горизонтального вирівнювання залежить від багатьох факторів, зокрема від об'єктивності критеріїв розподілу трансфертів, прозорості процедур їх розрахунку та ефективного контролю за їх використанням. Важливо також враховувати специфіку кожного регіону та його потреби при розподілі коштів. У контексті децентралізації горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів — важливий інструмент фінансового забезпечення територіальних громад, спрямований на забезпечення рівних умов для надання громадських послуг незалежно від економічного потенціалу громади. Варто відзначити, що горизонтальне вирівнювання є особливо актуальним для України в умовах збройної агресії Російської Федерації, що спричинило суттєві зміни у фінансових можливостях різних регіонів. Механізм горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів визначається законодавчою базою України, зокрема Бюджетним кодексом України та Законом України «Про державний бюджет України на 2024 рік». Відзначимо, що чинне законодавство містить низку новел, які й впливають на практичну реалізацію механізму, зокрема:

- Відмова від реверсної дотації. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України» від 08.11.2023 № 3428, реверсна дотація у 2024 році до державного

бюджету не перераховуватиметься [48]. Слід зауважити, що за оцінками вона складає 14.1 млрд. грн. Відповідно, кошти, які мали бути повернуті більш забезпеченими громадами, залишаться на місцевому рівні, що сприятиме їх розвитку [10].

- Податкоспроможність місцевих бюджетів. Відповідно до статті 23 Закону України «Про державний бюджет України на 2024 рік», горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів здійснюється на підставі очікуваних надходжень ПДФО та податку на прибуток у 2023 році. Такий підхід дозволяє враховувати реальні фінансові можливості громад для більш справедливого розподілу ресурсів [49].

- Зарахування ПДФО. Відповідно до статті 42 Закону про Державний бюджет у 2024 році, як виняток із положень статей 29 та 64 Бюджетного кодексу, ПДФО (за винятком податку з військовослужбовців) зараховуватиметься до бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад у розмірі 64%. Додатково, 4% ПДФО спрямовуються на забезпечення сталого проходження опалювального періоду та розрахунки за комунальні послуги та енергоносії [34].

Зважаючи на вищенаведене, можна стверджувати, що горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів спрямоване на забезпечення фінансової стабільності та збалансованості бюджетів територіальних громад. Основними аспектами цього механізму у 2024 році є збереження коштів на місцевому рівні; урахування реальних доходів; цільове використання ПДФО, що в сукупності мало б забезпечити адресність та ефективність використання бюджетних коштів.

Загалом, планування видатків та механізми горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів є невід’ємними елементами у забезпеченні фінансової стабільності та рівного доступу до публічних послуг для всіх територіальних громад. Чітке дотримання принципів бюджетного планування, таких як комплексність, системність та оптимізація ресурсів, дозволяє створити фінансово стійкі громади, здатні ефективно реагувати на соціально-економічні виклики. Водночас, механізм горизонтального вирівнювання, що передбачає

перерозподіл коштів на користь менш забезпечених громад, сприяє зменшенню соціальної нерівності та підвищенню якості життя населення. Важливо також враховувати специфіку кожного регіону при розподілі трансфертів, щоб забезпечити максимально раціональне використання бюджетних ресурсів. Отож планування видатків та горизонтальне вирівнювання є фундаментальними аспектами ефективного функціонування місцевих бюджетів, що забезпечують стійкий розвиток територіальних громад.

1.3. Система показників оцінки дохідності місцевих бюджетів територіальних громад

Розбудова ефективної системи місцевого самоврядування зумовлює необхідність забезпечення соціально-економічного розвитку територій, фінансового забезпечення та стабільних надходжень до місцевих бюджетів. Оцінка функціональності та фінансового ресурсного забезпечення територіальних громад потребує постійного моніторингу фінансово-бюджетної діяльності. Останні дослідження зосереджені на фінансовому потенціалі територіальних громад, використовуючи як прогностичні, так і фактичні дані, через перебої в доступності даних через поточну військову ситуацію в Україні.

Оцінка дохідності місцевих бюджетів територіальних громад є критично важливим елементом забезпечення фінансової стабільності та сталого розвитку регіонів. У сучасних умовах, коли децентралізація і фінансова автономія територіальних громад набувають все більшої значущості, виникає необхідність у формуванні науково обґрунтованих підходів до оцінки фінансового потенціалу місцевих бюджетів. Послідовно, така ситуація вимагає розробки системи показників, які дозволять не лише відслідковувати надходження та витрати, але й аналізувати ефективність використання фінансових ресурсів, прогнозувати можливі фінансові ризики та визначати шляхи їх мінімізації. Збалансована і методологічно виважена система показників слугує основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на підвищення добробуту

населення, покращення інфраструктури та стимулювання економічного зростання на місцевому рівні. Зважаючи на це, дослідження та вдосконалення системи показників оцінки дохідності місцевих бюджетів є актуальним науковим завданням, що має важливе значення для формування ефективної державної фінансової політики і забезпечення стабільного розвитку громад [19].

Потреба в надійній системі оцінки прибутковості місцевих бюджетів стає особливо актуальною у світлі поточних викликів. Оцінка повинна враховувати досягнутий рівень фінансового потенціалу та визначити засоби для його відновлення, особливо в регіонах, які сильно постраждали від бойових дій. Вітчизняні науковці активно досліджували питання зміцнення фінансового потенціалу та ресурсної бази місцевого самоврядування. Однак контекст війни з росією вимагає поновлення уваги до фінансового потенціалу територіальних громад та визначення пріоритетності заходів відновлення [38 ; 45].

Погоджуємось і з позицією вітчизняних дослідників О. Я. Стойко та І. А. Шубенко, які у власному дослідженні зазначають, що основним завданням аналізу дохідності місцевих бюджетів є моніторинг основних фінансових показників територіальних громад та запропоновані стратегії відновлення їх фінансового потенціалу. Реалізація реформи місцевого та територіального самоврядування в Україні мала на меті надання бюджетної та фінансової самостійності місцевим бюджетам. Варто відзначити, що вищезгадана реформа значно скоротила кількість місцевих бюджетів та збільшила відповідальність за планування та затвердження бюджетів. Зважаючи на це, можна виділити низку основних індикаторів, які формують базу для оцінювання доходів місцевих бюджетів територіальних громад. Вирішальним показником є збільшення власних доходів місцевих бюджетів. У цьому контексті варто зауважити, що з 2015 по 2021 роки відбулося значне зростання дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок фінансової децентралізації [56]. Незважаючи на труднощі, спричинені повномасштабною війною, згідно з дослідженнями І. Онищука, спостерігається чітка тенденція до зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів, зокрема, на 13.0 % в 2022 році (398.1 млрд. грн. порівняно з 352.0 млрд. грн. у

2021 році) та на 11.1 % у 2023 році (441.9 %). Більше того, у довоєнний період спостерігалось постійне зростання частки доходів місцевих бюджетів у ВВП, що свідчить про покращення фінансового стану [15].

Не менш важливим при оцінці дохідності місцевого бюджету є і управління витратами місцевих бюджетів. Особливої актуальності цей аспект набув контексті запровадження воєнного стану. Воєнні дії та їх наслідки значно впливають на фінансову стабільність територіальних громад, що потребує чіткого та ефективного контролю за витратами з метою забезпечення стійкого розвитку та відновлення. Управління витратами є основним елементом системи оцінки показників дохідності місцевих бюджетів. Це дозволяє забезпечити прозорість та цільове використання бюджетних коштів. В умовах воєнного часу особливо актуальним стає ретельний контроль за всіма витратами, що допомагає уникнути непродуктивних видатків та оптимізувати фінансові ресурси. Відзначимо, що для ефективного управління витратами місцевих бюджетів використовуються різні механізми та інструменти (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Механізми та інструменти ефективного управління витратами місцевих бюджетів

Механізм/ Інструмент	Опис	Мета	Приклади
Бюджетне планування	Процес розробки та затвердження бюджету, що включає визначення доходів та видатків, пріоритетів і програм.	Забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів.	Розробка середньострокових та річних бюджетів, використання програмно-бюджетного методу.
Бюджетний контроль	Система заходів, спрямованих на забезпечення виконання бюджету, виявлення та запобігання порушень бюджетного законодавства.	Забезпечення цільового використання коштів, виявлення неефективних витрат.	Аудит бюджетних установ, моніторинг виконання бюджету в реальному часі.

Продовження таблиці 1.7

Програмно-цільовий метод	Метод управління бюджетними коштами, заснований на розробці та реалізації цільових програм.	Підвищення ефективності використання коштів, забезпечення досягнення конкретних результатів.	Розробка програм розвитку інфраструктури, соціальної сфери тощо.
Конкурентні закупівлі	Процес вибору постачальника товарів, робіт або послуг шляхом проведення конкурсів або аукціонів.	Забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів, отримання найкращих умов.	Тендери, аукціони, запити котирувань.
Оптимізація мережі бюджетних установ	Аналіз кількості та функцій бюджетних установ з метою їх скорочення або об'єднання.	Зменшення витрат на утримання апарату управління, підвищення ефективності.	Об'єднання шкіл, лікарень, адміністративних будівель.
Впровадження енергозберігаючих технологій	Використання сучасних технологій для зменшення споживання енергоресурсів.	Зменшення витрат на комунальні послуги.	Встановлення енергоефективного освітлення, утеплення будівель.
Залучення громадськості	Залучення громадян до процесу бюджетування та контролю за використанням бюджетних коштів.	Підвищення прозорості та відповідальності, врахування потреб громади.	Громадські слухання, бюджетні партисипації.

Джерело: сформовано автором на основі [24]

Справедливим буде відзначити, що воєнний стан створює додаткові виклики для управління витратами місцевих бюджетів. Міграція населення, руйнація інфраструктури та інші наслідки військової агресії призводять до необхідності скорочення видатків та економії коштів. На нашу думку, вимоги воєнного стану вимагають впровадження додаткових заходів, зокрема: встановлення обмежень на використання енергії та матеріальних ресурсів; призупинення фінансування другорядних заходів та капітальних видатків; активний моніторинг, аналіз та коригування витрат. Окремої уваги при врахування показників оцінки дохідності місцевого бюджету громади заслуговує

індикатор профіциту/дефіциту бюджету. Тут одразу ж слід зауважити, що профіцит та дефіцит бюджету є індикаторами фінансового стану будь-якого бюджету, включаючи місцеві бюджети. Вони відіграють важливу роль у системі показників оцінки дохідності, оскільки відображають фінансову стабільність та здатність виконувати бюджетні зобов'язання. Бюджет, який є схемою доходів і видатків на певний період, ідеально має бути збалансованим. Дефіцит виникає, коли видатки перевищують доходи, а профіцит – коли доходи перевищують видатки. Для місцевих бюджетів, профіцитний бюджет свідчить про позитивний фінансовий стан та можливість розвитку.

Індикатор профіциту/дефіциту місцевого бюджету є принципово необхідним для оцінки дохідності, оскільки він відображає фінансову стабільність, сприяє управлінню боргом та підтримує планування видатків. Профіцит свідчить про здатність місцевого бюджету накопичувати фінансові резерви та потенційно інвестувати в розвиток громади, що підвищує довіру інвесторів. Дефіцит вимагає визначення джерел його покриття, таких як запозичення, що можуть призвести до зростання боргового навантаження, тоді як профіцит дозволяє погашати існуючі борги та уникати нових запозичень. Аналіз профіциту/дефіциту допомагає в плануванні видатків на пріоритетні напрямки, такі як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист, забезпечуючи їх фінансування [4]. На відміну від державного бюджету, який часто є дефіцитним через економічні та політичні кризи, місцеві бюджети в Україні часто мають профіцит. Це зумовлено кількома факторами: передачею коштів з Державного бюджету для фінансування ключових соціальних сфер та зростанням власних доходів за рахунок податків на доходи фізичних осіб, акцизів, єдиного податку та плати за землю. У перспективі реформа децентралізації може зменшити обсяги профіциту місцевих бюджетів, оскільки місцеві органи влади отримують нові повноваження, які потребують додаткових витрат [36]. Такий прогноз робить індикатор профіциту/дефіциту ще більш важливим для моніторингу фінансової спроможності місцевих громад.

Ще одним важливим показником є структура доходів місцевих бюджетів, зокрема податкових. Найбільша частка надходжень надходить від збору податків, причому податок на доходи фізичних осіб є найважливішим джерелом. Ефективність цих потоків доходів має вирішальне значення для стабільності бюджету. Аналіз структури доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації та війни надає важливе розуміння про економічну стійкість та автономію місцевих громад. Як уже зазначалось раніше, фінансова децентралізація дозволила розширити фіскальні можливості та повноваження місцевого самоврядування, що сприяло зростанню обсягів загальних доходів місцевих бюджетів. Це, в свою чергу, впливає на підвищення рівня життя та добробуту населення. Податкові надходження традиційно є найбільшим компонентом структури доходів. Щоправда, справедливим буде зазначити, що в умовах воєнного стану зростання податкових надходжень у місцеві бюджети було також зумовлене підвищенням зарплат військовослужбовцям та збільшенням нормативу зарахування податку до місцевих бюджетів, що надало змогу отримувати вищі зарахування податку на доходи фізичних осіб. Крім цього, до структури доходів бюджетів входять також офіційні трансферти та неподаткові надходження [23].

Показники оцінки дохідності місцевого бюджету включають аналіз помісячної динаміки доходів, структури надходжень та змін у податкових законодавствах. Важливими факторами є також економічна активність регіону та міграційні процеси, які впливають на податкову базу. Прикрим фактором, з яким зіткнулась Україна стало те, що регіони з активними бойовими діями зазнали значних втрат доходів через зменшення кількості населення та зниження бізнесової активності. В умовах війни структура доходів місцевих бюджетів зазнала значних змін. Зменшення надходжень у перші місяці війни було компенсоване подальшим відновленням темпів дохідності. Загальна дохідність місцевих бюджетів продемонструвала позитивну динаміку, незважаючи на виклики, спричинені війною [30]. Не менш важливим при оцінці дохідності

конкретного місцевого бюджету є і залежність від державних трансфертів. Залежність місцевого бюджету від державних трансфертів є важливим індикатором в системі показників оцінки дохідності місцевого бюджету, оскільки цей індикатор визначає ступінь фінансової незалежності територіальних громад від центрального уряду та впливає на їхню спроможність самостійно забезпечувати фінансування місцевих потреб. Суть індикатора залежності місцевого бюджету від державних трансфертів полягає у визначенні частки трансфертів у загальному доході, тобто відсоткового співвідношення між обсягом отриманих державних трансфертів та загальним обсягом доходів місцевого бюджету. Висока частка трансфертів вказує на сильну залежність місцевого бюджету від центрального уряду. Індикатор також показує рівень фінансової автономії, тобто наскільки місцевий бюджет спроможний самостійно забезпечувати свої потреби за рахунок власних доходів (податкових та неподаткових) [32]. Чим менше місцевий бюджет залежить від державних трансфертів, тим вища його фінансова автономія. Окрім цього, індикатор відображає стабільність доходів: місцеві бюджети, значною мірою залежні від державних трансфертів, можуть бути більш вразливими до змін у державній політиці та економічній ситуації. Загалом, аналіз залежності місцевого бюджету від державних трансфертів є ключовим для оцінки фінансової стійкості та самостійності територіальних громад, що є особливо актуальним у контексті воєнного стану та економічних викликів, з якими стикається Україна. Тенденція до зменшення частки трансфертів свідчить про зсув у бік більшої фіскальної самостійності місцевих бюджетів. Однак мінливість трансфертів відображає потребу в стабільній і передбачуваній політиці трансфертів [35].

Не менш важливим індикатором, який впливає на оцінку доходів місцевих бюджетів є дохід на душу населення, оскільки цей показник відображає рівень економічного добробуту мешканців та ефективність місцевої економіки. Він розраховується шляхом ділення загального доходу місцевого бюджету на кількість жителів громади, що дозволяє оцінити середній рівень фінансових надходжень на кожного мешканця. Відзначимо, що показник є ключовим для

порівняння дохідності різних територіальних громад незалежно від їхнього розміру чи населення, що забезпечує більш об'єктивну оцінку фінансової спроможності. Високий рівень доходу на душу населення свідчить про ефективне управління місцевими ресурсами, високий рівень економічної активності та здатність громади забезпечувати необхідні соціальні послуги та інфраструктуру. Він також впливає на інвестиційну привабливість території, адже інвестори зазвичай віддають перевагу регіонам з вищим доходом на душу населення, очікуючи більш сприятливі умови для бізнесу [40].

Дохід на душу населення також слугує точним індикатором соціально-економічної нерівності: значні розбіжності у доході на душу населення між різними громадами можуть свідчити про необхідність державного втручання для забезпечення рівномірного розвитку та зменшення диспропорцій. У контексті бюджетного планування та управління, аналіз доходу на душу населення допомагає органам місцевого самоврядування приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу ресурсів та впровадження економічних програм. Таким чином, дохід на душу населення є комплексним показником, що відображає фінансову спроможність, економічний розвиток та соціальну рівність у місцевих громадах, забезпечуючи базу для стратегічного планування та підвищення ефективності управління бюджетними коштами [47]. Відзначимо, що при здійсненні аналізу дохідності місцевих бюджетів окремі індикатори зачасту об'єднують у системи показників на основі конкретних цілей та методологій. Зважаючи на це, доцільним вважаємо звернутись до аналізу систем. Зокрема, у дослідженні фінансової спроможності територіальних громад в рамках реалізації Програми «ULEAD з Європою» було використано 11 ключових показників:

- Рівень доходів та видатків на одного мешканця. Він дозволяє оцінити фінансову забезпеченість громади та ефективність використання бюджетних коштів. Високі доходи свідчать про високий рівень економічної активності, а низькі можуть вказувати на проблеми з мобілізацією місцевих податків.

- Аналіз видатків на утримання апарату управління. Порівняння цих видатків з загальним обсягом доходів дозволяє оцінити ефективність використання бюджетних коштів на управління громадою. Занадто висока частка видатків на утримання апарату може свідчити про неефективність використання бюджетних коштів.
- Капітальні видатки. За їх допомогою оцінюється інвестиційна активність громади. Високі значення цього показника вказують на спрямованість громади на розвиток інфраструктури та покращення якості життя населення.
- Рівень дотаційності бюджетів. Відображає ступінь залежності громади від державної підтримки. Високий рівень дотаційності свідчить про низьку самодостатність бюджету та потребу у додатковому фінансуванні з державного бюджету.
- Структура видатків бюджету. Зокрема, аналізується питома вага заробітної плати у видатках, що дозволяє оцінити витрати на оплату праці. Висока питома вага заробітної плати може свідчити про значну частку соціальних виплат у бюджеті.
- Питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків. Цей індикатор доповнює інформацію про інвестиційну активність громади.
- Видатки на культуру та фізичну культуру і спорт. Характеризують пріоритети бюджетної політики громади.
- Питома вага трансфертів у дохідній частині бюджету та питома вага місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету. Дозволяють оцінити залежність бюджету від міжбюджетних трансфертів та ефективність роботи податкових органів.

Комплексний аналіз усіх індикаторів дозволяє отримати повну картину фінансового стану громади, виявити її сильні та слабкі сторони, порівняти з іншими громадами та розробити рекомендації щодо покращення фінансового стану. Застосування такої системи індикаторів, на думку експертів, сприяє

підвищенню прозорості та підзвітності місцевої влади, покращенню якості бюджетного планування та виконання бюджетів, а також підвищенню ефективності використання бюджетних коштів [44]. Дещо інший підхід можемо зустріти у команди експертів SALAR International, які здійснюють постійний аналіз дохідної частини місцевих бюджетів та публікують власні звіти. Дослідники пропонують аналіз 8 ключових індикаторів:

- Надходження (загальний та спеціальний фонд) – 83.41 млрд. грн. по Україні за результатами першого кварталу 2024 року;
- Надходження (загальний фонд) – 73.45 млрд. грн. по Україні за результатами першого кварталу 2024 року;
- Плата за землю (загальний фонд) – 6.79 млрд. грн. по Україні за результатами першого кварталу 2024 року;
- Площа громади - 554.74 тис. кв. км. станом на 01 січня 2024 року;
- Фіскальна віддача території (загальний фонд) - 132.4 тис. грн. по Україні за результатами першого кварталу 2024 року;
- Місцеві податки і збори (загальний фонд) – 18.36 млрд. грн. по Україні за результатами першого кварталу 2024 року;
- Дохідність земель громади (загальний фонд) – 12.25 тис. грн. по Україні за результатами першого кварталу 2024 року;
- Населення громади – 34.49 млн. осіб станом на 01 січня 2024 року.

Поєднання наведених індикаторів дозволяє вивести значення для розрахунку доходів місцевого бюджету на 1 жителя громади і є універсальним для розрахунку. Для прикладу станом на дату написання дослідження надходження в загальний та спеціальний фонди становлять в середньому 2.42 тис. грн. на одного жителя; надходження в загальний фонд – 2.13 тис. грн; плата за землю на одного мешканця – 196.99 грн у той час, як місцеві податки та збори сплачуються в розрахунку 532.24 грн. на одного жителя громади. Аналіз дає підстави стверджувати про невисокий рівень дохідності середньостатистичного місцевого бюджету у розрізі жителів, що створює підстави для перегляду діючих

політик на місцевому рівні та впровадження практик, які сприятимуть залученню коштів у бюджети [41]. За результатами аналізу, підсумуємо, що розробка та впровадження системи показників оцінки дохідності місцевих бюджетів у територіальних громадах є визначальним для забезпечення фінансової стабільності та сталого розвитку. Така система, на думку автора, має охоплювати різні фінансові показники, включаючи аналіз доходів і витрат, дохід на душу населення та залежність від державних трансфертів. В умовах воєнного часу важливість цих показників підвищується, оскільки вони дають комплексне уявлення про фінансову стійкість місцевих бюджетів. Крім того, оцінюючи профіцит чи дефіцит бюджету та ефективність управління видатками бюджету, громади можуть приймати обґрунтовані рішення щодо оптимізації розподілу ресурсів. Система показників не тільки підвищує прозорість і підзвітність, але й підтримує стратегічне планування для довгострокового економічного зростання та покращення якості життя в громадах.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

2.1. Структурно-динамічний аналіз доходів місцевих бюджетів територіальних громад України

Аналіз доходів місцевих бюджетів територіальних громад України є важливим етапом у розумінні фінансових процесів, які формують фінансову спроможність місцевого самоврядування. В умовах децентралізації та постійних змін у законодавчій базі, важливо не лише вивчати загальну структуру доходів, але й детально дослідити їхню динаміку, щоб виявити закономірності та фактори, що впливають на фінансові потоки в громадах. Такий підхід дозволяє не лише оцінити поточний стан фінансування місцевих бюджетів, але й прогнозувати їхні майбутні можливості та ризики. Звернемося до ретельного структурно-динамічного аналізу доходів місцевих бюджетів територіальних громад України. Згідно з даними дослідження експертів шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International) у 2023 році помітно суттєві позитивні зміни порівняно з попередніми роками, зокрема з 2022 роком, що було позначено значними економічними викликами у зв'язку з війною. Проте, 2023 рік продемонстрував зростання як на рівні місцевих, так і державного бюджетів, що є важливим показником економічної стабілізації та адаптації до умов військового часу. У 2023 році доходи загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) зросли на +11.0% або на 43,8 млрд. грн. порівняно з 2022 роком. Це зростання забезпечене, головним чином, за рахунок збільшення податкових надходжень, що відображає ефективну роботу податкових органів та стабілізацію економіки на місцевому рівні. Порівняння з довоєнним 2021 роком показує, що місцеві бюджети зросли на +25,5%, тоді як державний бюджет зріс на +13,9%. Це підкреслює відносно більшу стійкість та ефективність місцевих бюджетів у період військових дій, що

може бути результатом підвищеної уваги до розвитку місцевих громад та ефективного управління на місцях (рис. 2.1).

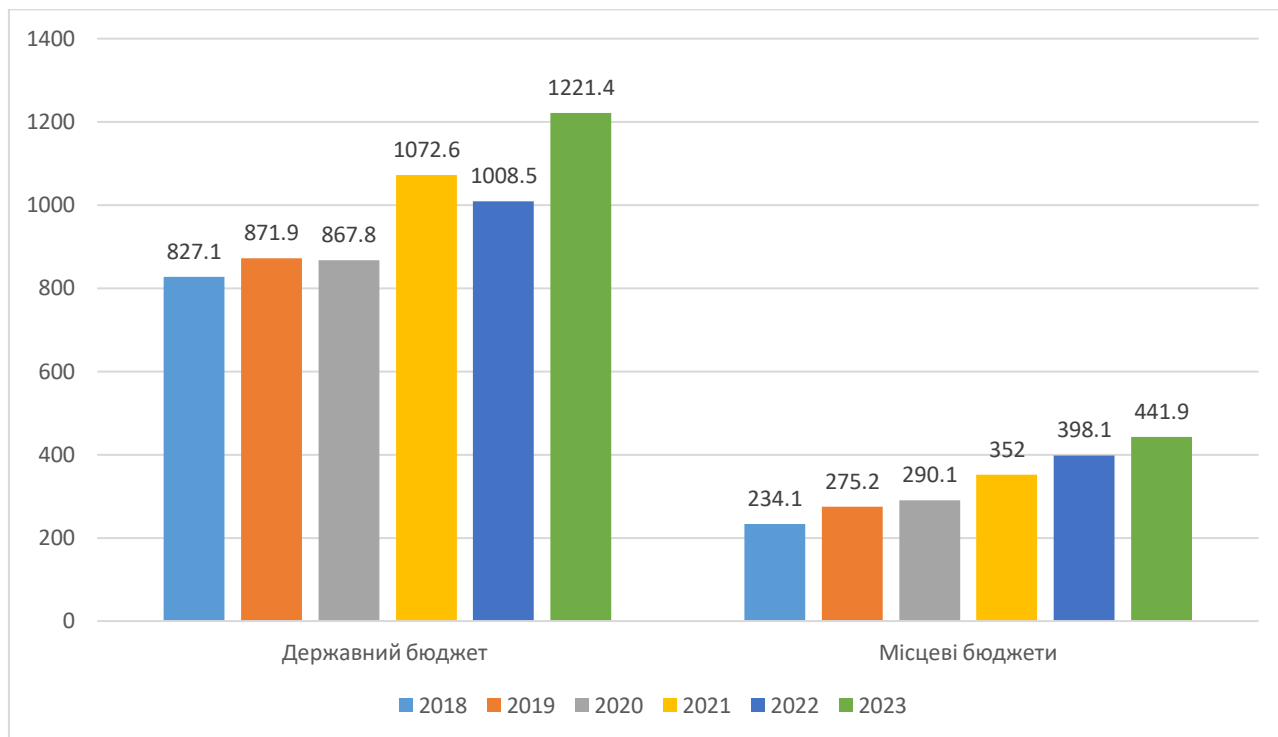

Рис. 2.1. Доходи загального фонду бюджетів України без трансфертів за 2018-2023 роки

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Зростання місцевих бюджетів у 2023 році свідчить про стабілізацію та адаптацію економіки до нових умов. Водночас зростання доходів державного бюджету підкреслює важливість податкових надходжень з зовнішньоекономічної діяльності та акцизів, що підвищує потребу в продовженні реформи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації, що сприяє підвищенню життєздатності місцевих громад навіть в умовах значних викликів. Органи місцевого самоврядування показали спроможність ефективно долати виклики, які виникли в умовах війни. Децентралізаційна реформа, проведена до війни, дала потужний імпульс для зміцнення фінансової бази територіальних громад, що дозволило їм швидко реагувати на нові виклики. Громади, на території яких не велися бойові дії, змогли гідно прийняти ВПО, забезпечити їх належною інфраструктурою та надати публічні послуги на

відповідному рівні [26]. Під час війни надходження до місцевих бюджетів у громадах, які не постраждали від військової агресії Росії, дозволили поповнити єдиний казначейський рахунок, що стало важливим чинником для підтримки стабільності фінансової системи країни. Попри значні податкові пільги, громади зуміли наповнити свої бюджети на рівні, вищому за минулий рік, і відновити тенденцію до зростання [62]. Результати останніх досліджень проведених Всеукраїнською асоціацією територіальних громад свідчать, що структура доходів місцевих бюджетів у 2023 році демонструє значну залежність від податкових надходжень, які склали 67% загального обсягу доходів, включаючи трансферти з державного бюджету. Ця залежність свідчить про зростання фінансової самостійності територіальних громад та ефективність податкової системи. Трансферти з державного бюджету, хоча і займають значну частку (27%), демонструють тенденцію до зменшення, що свідчить про посилення фінансової самостійності місцевих громад. Однак, для забезпечення стабільного фінансового стану місцевих бюджетів необхідно продовжувати роботу з удосконалення податкового законодавства, посилення контролю за надходженнями податків та оптимізації витрат (рис. 2.2).

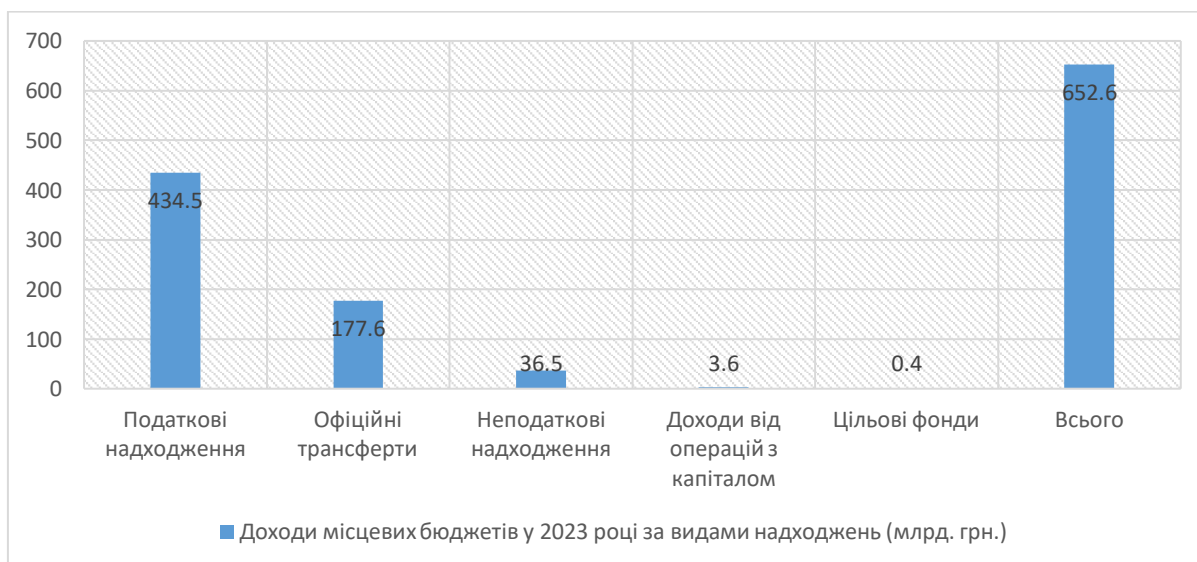

Рис. 2.2. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2023 р. за видами надходжень

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Найбільшу частку у структурі податкових надходжень займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який забезпечив 66,6% (або 289,4 млрд. грн.) загального обсягу податкових надходжень. Такий високий показник свідчить про зростання добробуту населення та ефективність адміністрування цього податку. Єдиний податок також зробив значний внесок, забезпечивши 12,8% (або 55,8 млрд. грн.) податкових надходжень, що свідчить про розвиток малого та середнього бізнесу на місцевому рівні. Майнові податки, такі як податок на нерухоме майно, займають третє місце за обсягом надходжень, склавши 10,1% (або 43,8 млрд. грн.) від загального обсягу податкових надходжень. Зростання надходжень від майнових податків пов'язане зі зростанням вартості нерухомості та вдосконаленням системи обліку об'єктів оподаткування. Акцизні податки, особливо з роздрібного продажу тютюнових виробів та алкоголю, також відіграють важливу роль у наповненні місцевих бюджетів, забезпечивши 3,2% (або 14,0 млрд. грн.) загального обсягу податкових надходжень (рис. 2.3).

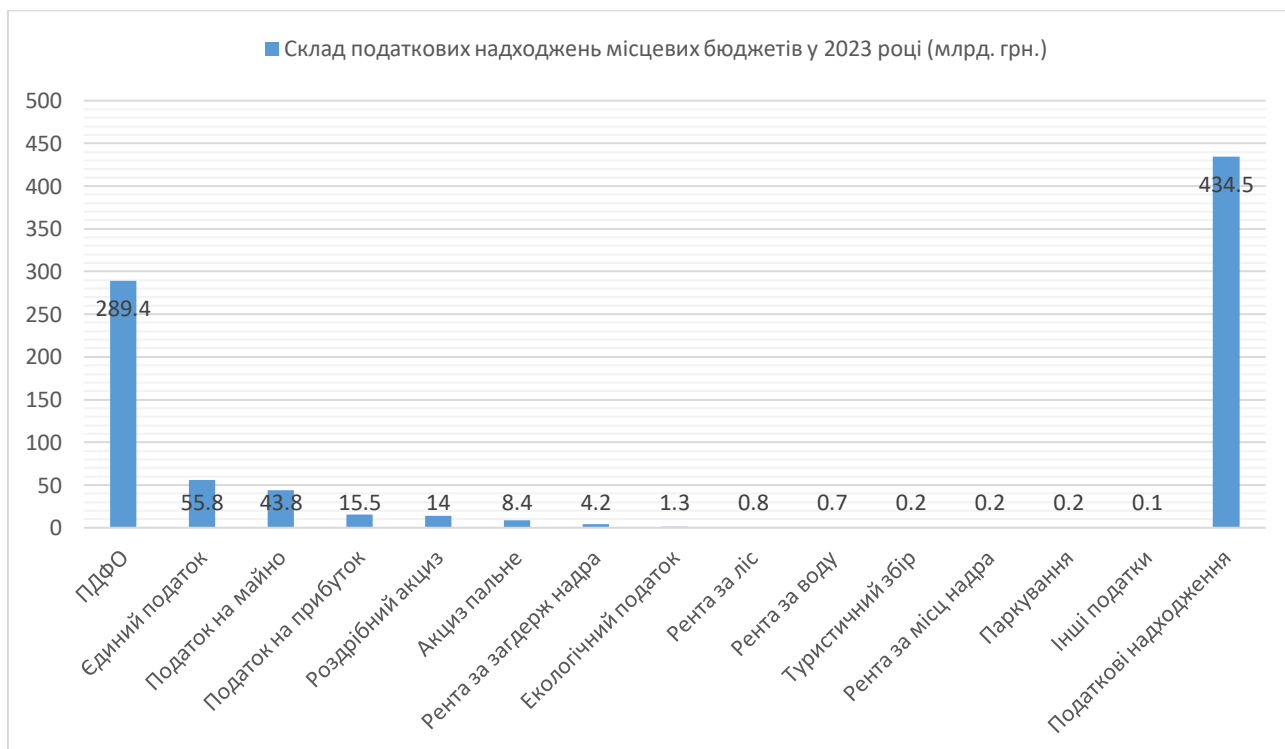

Рис. 2.3. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2023 році

р.

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Розгорнутий аналіз загальної структури доходів місцевих бюджетів у 2023 році із врахуванням трансфертів демонструє в певні зміни у порівняно з попередніми роками, особливо з довоєнним 2021-м. Податок на доходи фізичних осіб продовжує домінувати у структурі доходів, хоча його частка дещо зменшилась порівняно з 2022 роком через вилучення до державного бюджету частини військового ПДФО (рис. 2.4).

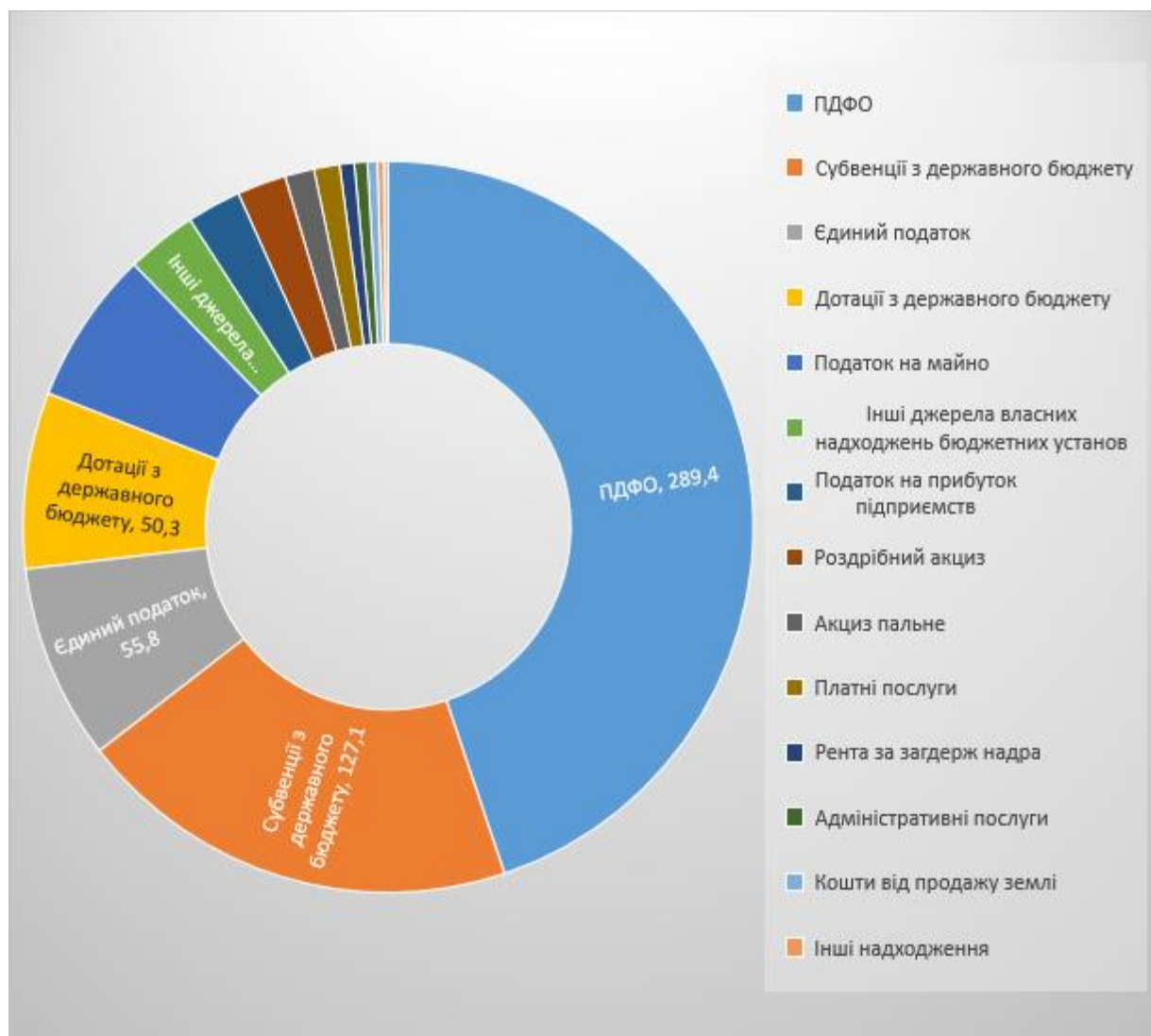

Рис. 2.4. Склад доходів місцевих бюджетів України (загальний та спеціальний фонди із врахуванням трансфертів) у 2023 році, млрд. грн.

Джерело: сформовано автором на основі [14]

Тим не менш, ПДФО залишається основним джерелом фінансування місцевих громад, особливо якщо розглядати доходи загального фонду без

урахування міжбюджетних трансфертів. Субвенції з державного бюджету також відіграють важливу роль, забезпечуючи значну частину доходів місцевих бюджетів, що свідчить про важливість державної підтримки у фінансуванні місцевих громад. Єдиний податок також залишається стабільним джерелом доходів, хоча його частка у загальному обсязі надходжень є меншою порівняно з ПДФО та субвенціями

Заслуговують на увагу і дослідження SALAR International, проведені у 2024 році щодо порівняльної динаміки надходжень до загального фонду місцевих бюджетів за перші чотири місяці року (січень-квітень). Відзначимо, що особливої актуальності вони набувають у зв'язку з останніми змінами законодавчої бази. 08 листопада 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 3428-IX «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України». Відповідно до його положень передбачено зміну механізму розподілу податку на доходи фізичних осіб, стягнутого з військовослужбовців та поліцейських [48]. Замість перерахування цих коштів до місцевих бюджетів, створено спеціальний фонд у державному бюджеті, куди надходитимуть ці податки. Таким чином територіальні громади втратили потужне джерело отримання доходів у місцеві бюджети [37]. Дані SALAR International демонструють чітку кореляцію між прийняттям вищезазначеного Закону України та зниженням доходів місцевих бюджетів. Якщо розглянути ситуацію в контексті перших чотирьох місяців 2024 року стане очевидним, що показники надходження ПДФО знизились в середньому на 21.7 % (рис. 2.5).

Вилучення військового податку на доходи фізичних осіб з місцевих бюджетів суттєво вплинуло на стан фінансових ресурсів територіальних громад у 2024 році. Послідовно, така ситуація призвела до змін у структурі доходів місцевих бюджетів і значного зниження їх частки у зведеному бюджеті України. Варто зауважити, що протягом 2017-2021 років частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України залишалася відносно стабільною, коливаючись у межах 22.3%-23.3%. У 2022 році відбулося значне зростання до

24.4% за рахунок збільшення військового податку, обумовленого зростанням чисельності військовослужбовців та їх заробітних плат.

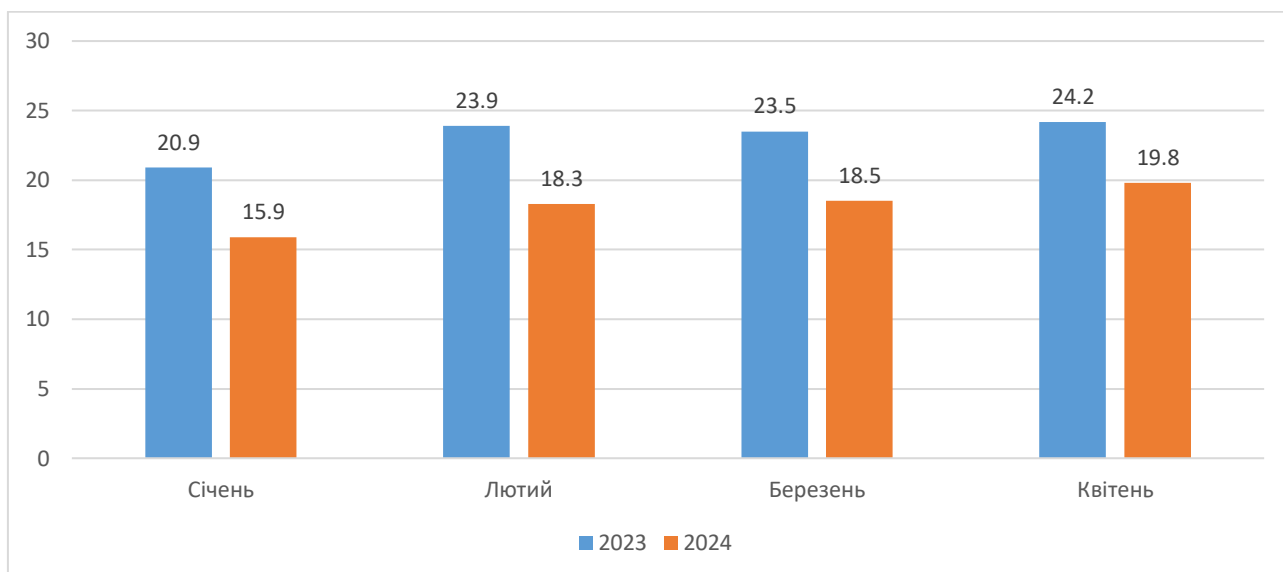

Рис. 2.5. Динаміка надходження ПДФО у місцеві бюджети України за період з січня 2023 по квітень 2024 року

Джерело: сформовано автором на основі [16]

Однак у 2023 році частка місцевих бюджетів різко знизилася до 17.8%, а у перші чотири місяці 2024 року впала ще більше - до 15.7%. Зважаючи на це, можна стверджувати, що така ситуація стала наслідком вилучення військового податку у жовтні 2023 року та зростання доходів державного бюджету від інших податків (рис. 2.6).

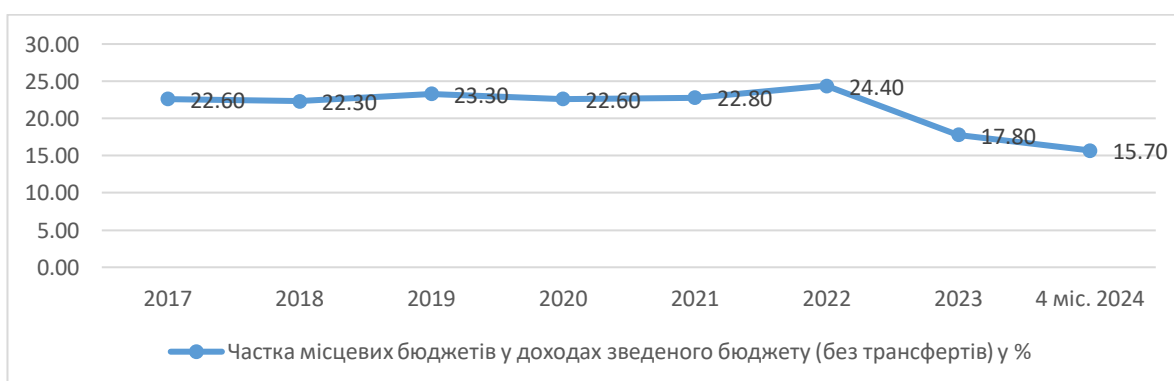

Рис. 2.6. Зміна частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України протягом 2017-2023 рр. та за 4 місяці 2024 р. (без трансфертів)

Джерело: сформоване автором на основі [16]

У першому кварталі 2024 року місцеві бюджети України демонструють збалансовану структуру доходів, що сприяє певній фінансовій стабільності в умовах складної економічної ситуації. Загальна сума доходів склала 207,6 мільярдів гривень, що на 2,9% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Відзначимо, що основні джерела доходів залишаються незмінними, попри зміни у їх обсязі від загальної суми:

- Податок на доходи фізичних осіб залишається найважливішим джерелом доходів місцевих бюджетів, займаючи 34,9% від загальної суми доходів, що становить 72,5 мільярдів гривень, що підтверджує значення ПДФО для фінансової стійкості місцевих бюджетів.

- Субвенції з державного бюджету займають друге місце за обсягом доходів і становлять 19,5% (40,5 мільярдів гривень), підкреслюючи значну роль державного фінансування у підтримці місцевих бюджетів, особливо в умовах викликів.

- Єдиний податок становить 12,0% загальної суми доходів за січень-квітень 2024 року (25,0 мільярдів гривень), що також є вагомим джерелом фінансування. Така частка єдиного податку підкреслює важливість малого та середнього бізнесу для місцевих бюджетів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структура доходів місцевих бюджетів територіальних громад України за період з січня по квітень 2024 року

Джерело доходів	Сума доходів (млрд. грн.)	Частка від загальної суми доходів (%)
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	72,5	34,9
Субвенції з державного бюджету	40,5	19,5
Єдиний податок	25,0	12,0
Субсидії з державного бюджету	18,1	8,7
Податок на майно	15,9	7,7
Податок на прибуток підприємств	10,5	5,1
Інші власні доходи бюджетних установ	6,2	3,0
Акцизний податок з роздрібною торгівлі	4,4	2,1
Акцизний податок на пальне	3,2	1,5
Інші джерела доходів (плата за адмінпослуги, рента, екологічний податок тощо)	-	<1%
Всього	196,3	100,00

Джерело: сформовано автором на основі [16]

Отож, структурно-динамічний аналіз доходів місцевих бюджетів територіальних громад України свідчить про значну стійкість та адаптивність до економічних викликів, зокрема у воєнний час. Позитивні тенденції зростання доходів у 2023 році, особливо податкових, демонструють ефективність реформ децентралізації та здатність органів місцевого самоврядування ефективно розпоряджатися фінансовими ресурсами. Таке зростання, зумовлене головним чином податком на доходи фізичних осіб, свідчить про посилення фінансової незалежності громад. Проте вилучення військового податку з доходів місцевих бюджетів у 2024 році призвело до помітного скорочення надходжень, що свідчить про необхідність постійних коригувань фіскальної політики. Незважаючи на ряд викликів, зумовлених воєнним станом, місцеві бюджети продемонстрували збалансовану структуру доходів, зберігаючи стабільність навіть за складних економічних умов, що підкреслює важливість продовження підтримки та реформування для підтримки фінансової спроможності територіальних громад.

2.2. Оцінка дохідності місцевих бюджетів територіальних громад

Оцінка дохідності місцевих бюджетів територіальних громад є важливим аспектом аналізу їх фінансової спроможності та стійкості. З моменту впровадження реформи децентралізації в Україні, що розпочалася в 2014 році, територіальні громади отримали більше фінансової автономії та відповідальності за власний розвиток. Це значно змінило підходи до планування та управління місцевими бюджетами, оскільки громади почали мати більший вплив на формування власної дохідної частини бюджету. В умовах зміцнення фінансової самостійності громад актуальною стає проблема забезпечення сталого та збалансованого розвитку місцевих бюджетів. Розподіл бюджетних ресурсів відіграє ключову роль у формуванні можливостей громади для реалізації місцевих програм, проєктів інфраструктурного розвитку та

соціального захисту населення. Однак для ефективного функціонування громад потрібно мати стабільні джерела доходів, що залежить від податкової бази, економічної активності, а також державної підтримки у вигляді субвенцій та дотацій. Мета цього підрозділу полягає у вивченні дохідності місцевих бюджетів територіальних громад, зокрема в аналізі структури доходів, динаміки їх змін, впливу податкової політики та державних трансфертів на фінансову спроможність громад. Важливим є також дослідження впливу реформи децентралізації на дохідну частину бюджетів, а також визначення ключових викликів та перспектив розвитку фінансової системи місцевого самоврядування. Це дозволить не лише оцінити поточну фінансову спроможність територіальних громад, але й запропонувати шляхи для підвищення їх фінансової автономії та ефективного використання бюджетних ресурсів.

"Бюджет для громадян" – це вебпортал, створений для забезпечення прозорості у сфері публічних фінансів та інформування громадськості про бюджетну політику України. Розроблений Міністерством фінансів України у 2018 році, портал є частиною платформи відкритих даних Є-data. Головна мета вебпорталу – донести до громадян інформацію про використання коштів державного та місцевих бюджетів у доступній та зрозумілій формі, що сприяє підвищенню довіри до бюджетного процесу. Через цей сервіс громадяни можуть отримати доступ до детальних даних про доходи та видатки державного та місцевих бюджетів, що створює можливість для прозорого діалогу між владою та громадськістю. Вебпортал надає громадянам інструменти для участі у формуванні та затвердженні бюджету своїх громад. Це важливий елемент у контексті децентралізації, оскільки громади мають більше фінансової відповідальності за власний розвиток. На вебпорталі представлені дані у табличному та графічному вигляді, зокрема структура бюджетної системи, бюджетний процес, проектні та виконані показники державних і місцевих бюджетів. Також є глосарій бюджетних термінів та інформація про розпорядників бюджетних коштів. Важливим інструментом порталу є BOOST-аналіз, розроблений за методологією Світового банку. Це аналітичний

інструмент, що дозволяє проводити детальний аналіз бюджетів усіх рівнів — від громад до держави – в розрізі доходів, видатків, кредитування та фінансування. BOOST-аналіз надає користувачам можливість формувати різновимірні таблиці, що дозволяє здійснювати глибокий аналіз бюджетної політики та досліджувати тенденції публічних фінансів. Портал є корисним не лише для громадських активістів та аналітиків, але й для студентів та викладачів, які вивчають бюджетну політику. Всі дані доступні у машиночитному форматі через публічне API, що робить цей ресурс зручним для різних груп користувачів. Вебпортал належить Міністерству фінансів України, а його адміністратором є Державна установа «Відкриті публічні фінанси» [20].

Структура доходів місцевих бюджетів територіальних громад за період з 2019 по 2021 рік демонструє різноманітні тенденції в різних регіонах України. За цей період спостерігалися значні коливання в обсягах надходжень до місцевих бюджетів через вплив різних факторів, таких як економічна криза, пандемія COVID-19, реформи децентралізації та зміни в економічній політиці держави. У 2019 році сума доходів місцевих бюджетів по Україні склала 684,5 млрд. грн., проте у 2020 році вона суттєво зменшилася до 509,6 млрд. грн. Це зниження доходів можна пов'язати з економічними наслідками пандемії, що відобразилося на багатьох регіонах. Відновлення часткової стабільності відбулося у 2021 році, коли доходи зросли до 608,5 млрд. грн., однак у багатьох областях цей показник все ще не досягнув рівня 2019 року. Державний бюджет протягом цього періоду демонстрував стабільне зростання: з 998,3 млрд. грн. у 2019 році до 1,076 трлн. грн. у 2020 році та 1,297 трлн. грн. у 2021 році, що свідчить про активну роль держави у підтримці економіки та місцевих бюджетів. Аналіз по областях показує значну різницю в доходах між регіонами. Вінницька область у 2019 році мала доходи в розмірі 27,1 млрд. грн., але у 2020 році цей показник зменшився до 19,7 млрд. грн., а в 2021 році зріс до 20,9 млрд. грн., однак залишився нижчим за рівень 2019 року. Волинська область продемонструвала схожу динаміку: від 18,9 млрд. грн. у 2019 році до 12,8 млрд. грн. у 2020 році і 14 млрд. грн. у 2021 році.

Таблиця 2.2

**Зміна обсягу доходів місцевих бюджетів територіальних громад
за період з 2019 по 2021 рік в розрізі областей України**

Група	Сума за 2019 (млрд. грн.)	Сума за 2020 (млрд. грн.)	Сума за 2021 (млрд. грн.)
Державний бюджет	998.28	1076.02	1296.85
Місцеві бюджети	684.53	509.56	608.50
АР Крим	0.00	0.00	0.00
Вінницька обл.	27.09	19.66	20.94
Волинська обл.	18.87	12.84	14.00
Дніпропетровська обл.	60.02	45.82	61.74
Донецька обл.	31.99	24.67	32.86
Житомирська обл.	21.66	14.94	16.95
Закарпатська обл.	21.26	14.43	15.51
Запорізька обл.	28.83	21.91	25.71
Івано-Франківська обл.	23.70	15.15	17.12
Київська обл.	35.92	28.54	33.50
Кіровоградська обл.	17.17	11.84	13.70
Луганська обл.	11.27	8.51	11.32
Львівська обл.	42.31	31.63	35.85
м. Київ	62.22	58.12	71.26
м. Севастополь	0.00	0.00	0.00
Миколаївська обл.	18.64	13.98	15.48
Одеська обл.	40.66	30.82	34.34
Полтавська обл.	26.36	20.00	25.19
Рівненська обл.	20.83	13.57	16.08
Сумська обл.	17.88	12.40	14.70
Тернопільська обл.	16.75	11.16	13.88
Харківська обл.	49.79	37.06	45.65
Херсонська обл.	16.50	12.09	14.14
Хмельницька обл.	21.41	14.43	17.94
Черкаська обл.	20.93	14.30	16.60
Чернівецька обл.	14.61	9.45	10.41
Чернігівська обл.	17.87	12.25	13.64

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Дніпропетровська область, одна з найбільш фінансово спроможних областей, продемонструвала значне падіння доходів у 2020 році з 60 млрд. грн. до 45,8 млрд. грн., однак у 2021 році відновила свої доходи до 61,7 млрд. грн., що перевищує рівень 2019 року. Подібна ситуація спостерігалася і в Донецькій області: у 2019 році доходи склали 32 млрд. грн., зменшилися до 24,7 млрд. грн. у 2020 році та знову зросли до 32,9 млрд. грн. у 2021 році. Житомирська область у 2019 році мала доходи в розмірі 21,7 млрд. грн., які впали до 14,9 млрд. грн. у

2020 році і зросли до 16,9 млрд. грн. у 2021 році, однак так і не досягли рівня 2019 року. Закарпатська область демонструє подібні тенденції: 21,3 млрд. грн. у 2019 році, 14,4 млрд. грн. у 2020 році і 15,5 млрд. грн. у 2021 році. Київська область зменшила доходи з 35,9 млрд. грн. у 2019 році до 28,5 млрд. грн. у 2020 році, але вже у 2021 році їх збільшила до 33,5 млрд. грн.. Львівська область продемонструвала аналогічне зростання: від 42,3 млрд. грн. у 2019 році до 35,8 млрд. грн. у 2021 році. Особливо слід зазначити м. Київ, яке залишається лідером за рівнем доходів серед регіонів України. У 2019 році доходи міста склали 62,2 млрд. грн., у 2020 році – 58,1 млрд. грн., а в 2021 році – 71,3 млрд. грн., що свідчить про стійке економічне становище столиці. Інші області також демонстрували спад у 2020 році з поступовим відновленням у 2021 році. Наприклад, Одеська область мала 40,7 млрд. грн. у 2019 році, зменшилася до 30,8 млрд. грн. у 2020 році і зросла до 34,3 млрд. грн. у 2021 р. Харківська область продемонструвала аналогічні тенденції: 49,8 млрд. грн. у 2019 році, 37,1 млрд. грн. у 2020 році і 45,6 млрд. грн. у 2021 році. Загалом структура доходів місцевих бюджетів за 2019-2021 роки свідчить про значні коливання в результаті економічних і політичних чинників. Незважаючи на поступове відновлення, багато областей ще не досягли рівня доходів, які вони мали у 2019 році. Однак певні регіони, як-от м. Київ, Дніпропетровська та Харківська області, демонструють швидке відновлення та навіть перевищення рівня доходів попередніх років.

Аналіз доходів місцевих бюджетів за період 2018-2024 років демонструє неоднорідність та значну динаміку, що відображає як макроекономічні тенденції, так і регіональні особливості (табл. 2.1 та 2.2). Основні зміни у доходах, що спостерігаються в таблиці, можна пояснити різними факторами, такими як економічна ситуація, вплив військових дій, реформи децентралізації, а також зміни в політиці державних трансфертів. Перш за все, можна відзначити загальне зниження доходів місцевих бюджетів протягом періоду з 2018 по 2020 рік. Наприклад, у 2018 році місцеві бюджети отримали 735,9 млрд. грн., однак у 2019

році ця цифра знизилася до 684,5 млрд. грн., а у 2020 році – до 509,6 млрд. грн. Це може бути пояснено уповільненням економічного зростання та, можливо,

Таблиця 2.2

**Зміна обсягів доходів місцевих бюджетів територіальних громад за
період з 2022 по 2024 рік в розрізі областей України**

Група	Сума за 2022 (млрд. грн.)	Сума за 2023 (млрд. грн.)	Сума за 2024 (млрд. грн.)
Державний бюджет	1 787.39	2 671.99	2 169.15
Місцеві бюджети	566.38	676.42	510.70
АР Крим	00.00	00.00	00.00
Вінницька обл.	21.92	25.87	18.58
Волинська обл.	14.63	17.22	12.52
Дніпропетровська обл.	58.61	68.54	50.64
Донецька обл.	21.15	23.19	17.50
Житомирська обл.	18.16	22.69	14.03
Закарпатська обл.	16.36	19.41	13.75
Запорізька обл.	19.81	23.01	19.50
Івано-Франківська обл.	17.62	20.17	14.47
Київська обл.	31.74	43.57	33.51
Кіровоградська обл.	13.08	15.66	10.94
Луганська обл.	6.33	5.82	4.29
Львівська обл.	41.15	47.50	34.58
м. Київ	68.33	80.17	72.45
м. Севастополь	00.00	00.00	00.00
Миколаївська обл.	16.22	18.99	15.19
Одеська обл.	34.57	40.87	29.28
Полтавська обл.	25.05	28.19	19.59
Рівненська обл.	15.62	18.86	13.75
Сумська обл.	14.00	16.32	11.62
Тернопільська обл.	12.82	15.04	10.61
Харківська обл.	32.37	42.36	34.31
Херсонська обл.	8.07	11.05	8.60
Хмельницька обл.	17.76	20.47	14.49
Черкаська обл.	16.57	21.27	14.25
Чернівецька обл.	10.74	13.12	9.69
Чернігівська обл.	13.59	16.93	12.45

Джерело: сформовано автором на основі [21]

певними законодавчими змінами, які вплинули на перерозподіл доходів між державним і місцевими бюджетами. Проте з 2021 року починається поступове зростання доходів, яке триває до 2022 року. Цей період збігається з фіскальною стабілізацією та частковим відновленням економічної активності. Однак 2023-

2024 роки знову характеризуються суттєвим спадом доходів місцевих бюджетів до 676,4 млрд. грн. у 2023 році та до 510,7 млрд. грн. у 2024 році. Це може бути пов'язано з економічними викликами, спричиненими військовими діями, інфляційними процесами та нестабільністю на фінансових ринках. Така ситуація особливо позначилася на тих регіонах, які зазнали безпосереднього впливу війни, або мали значну економічну залежність від індустрій, що постраждали через бойові дії. Суттєве зниження доходів спостерігається в низці регіонів, таких як Вінницька, Волинська та Дніпропетровська області. У Вінницькій області доходи зменшуються з 30,6 млрд. грн. у 2018 році до 18,5 млрд. грн. у 2024 році. Волинська область демонструє подібну тенденцію — з 20,6 млрд. грн. у 2018 році до 12,5 млрд. грн. у 2024 році. Дніпропетровська область, яка є одним із найбільш промислово розвинених регіонів України, також зазнала значного скорочення: з 64,9 млрд. грн. у 2018 році до 50,6 млрд. грн. у 2024 році.

Це свідчить про певні економічні виклики, які можуть бути пов'язані з занепадом промислового виробництва, втратами через війну та нестабільність у ключових галузях економіки. Донецька та Луганська області демонструють одні з найбільш суттєвих втрат у доходах. У Донецькій області, доходи знизилися з 34,3 млрд. грн. у 2018 році до 17,5 млрд. грн. у 2024 році. В Луганській області падіння ще більш драматичне: з 12,2 млрд. грн. у 2018 році до 4,2 млрд. грн. у 2024 році. Це напряму пов'язано з бойовими діями та окупацією частини територій, що вплинуло на втрату податкової бази та скорочення економічної активності.

Київ, як столиця, демонструє найбільш стабільну динаміку з поступовим зростанням доходів до 2022 року (80,1 млрд. грн.), хоча після цього також спостерігається падіння до 72,4 млрд. грн. у 2024 році. Львівська область, один із центрів економічного зростання західної частини країни, продемонструвала зростання з 46,2 млрд. грн. у 2018 році до пікових 41,1 млрд. грн. у 2022 році, хоча в 2024 році доходи знизилися до 34,5 млрд. грн. Це свідчить про певний потенціал відновлення економічної активності в цих регіонах навіть під час кризових умов. Важливо відзначити, що реформа децентралізації, яка була

запущена у 2014 році, мала на меті підвищити фінансову автономію місцевих громад. Проте дані свідчать про те, що багато громад стикаються з труднощами у збільшенні власних доходів. Значна частина доходів залишається залежною від державних трансфертів, які можуть бути недостатніми для покриття всіх потреб місцевих бюджетів, особливо в умовах кризи. Загальний аналіз даних місцевих бюджетів за період 2018-2024 років показує нестабільність і залежність місцевих доходів від зовнішніх факторів, таких як економічна криза, війна та політика державної підтримки. Зменшення доходів у більшості регіонів вимагає розробки нових підходів до фінансового управління на місцевому рівні, включаючи стимулювання місцевої економіки, покращення адміністрування податків і розширення можливостей для залучення інвестицій. Разом з тим, варто продовжувати реформу децентралізації, забезпечуючи громадам більше інструментів для самостійного фінансового розвитку.

Аналіз доходів місцевих бюджетів за період 2019-2024 років демонструє неоднорідність та значну динаміку, що відображає як макроекономічні тенденції, так і регіональні особливості. Основні зміни у доходах, що спостерігаються в таблиці, можна пояснити різними факторами, такими як економічна ситуація, вплив військових дій, реформи децентралізації, а також зміни в політиці державних трансфертів. Перш за все, можна відзначити загальне зниження доходів місцевих бюджетів протягом періоду з 2019 по 2021 рік. Наприклад, у 2019 році ця цифра знизилася до 684,5 млрд. грн., а у 2020 році – до 509,6 млрд. грн. Це може бути пояснено уповільненням економічного зростання та, можливо, певними законодавчими змінами, які вплинули на перерозподіл доходів між державним і місцевими бюджетами. Проте з 2021 року починається поступове зростання доходів, яке триває до 2022 року. Цей період збігається з фіскальною стабілізацією та частковим відновленням економічної активності. Однак 2023-2024 роки знову характеризуються суттєвим спадом доходів місцевих бюджетів до 676,4 млрд. грн. у 2023 році та до 510,7 млрд. грн. у 2024 році. Це може бути пов'язано з економічними викликами, спричиненими військовими діями, інфляційними процесами та нестабільністю на фінансових ринках. Така ситуація

особливо позначилася на тих регіонах, які зазнали безпосереднього впливу війни, або мали значну економічну залежність від індустрій, що постраждали через бойові дії. Суттєве зниження доходів спостерігається в низці регіонів, таких як Вінницька, Волинська та Дніпропетровська області. У Вінницькій області доходи зменшуються з 30,6 млрд. грн. у 2018 році до 14,1 млрд. грн. у 2024 році. Волинська область демонструє подібну тенденцію — з 20,6 млрд. грн. у 2019 році до 9,6 млрд. грн. у 2024 році. Дніпропетровська область, яка є одним із найбільш промислово розвинених регіонів зазнала скорочення: з 68,9 млрд. грн. у 2019 році до 39,0 млрд. грн. у 2024 році. Це свідчить про певні економічні виклики, які можуть бути пов'язані з занепадом промислового виробництва, втратами через війну та нестабільність у ключових галузях економіки.

Таблиця 2.3

Зміна складу та структури доходів місцевих бюджетів територіальних громад України за період з 2019 по 2021 рік в розрізі кодів доходу

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Податкові надходження	393,46	69,47	434,54	64,24	241,13	61,16
Неподаткові надходження	22,04	3,89	36,51	5,40	22,88	5,80
Доходи від операцій з капіталом	2,28	0,40	3,62	0,54	2,97	0,75
Офіційні трансферти	148,27	26,18	201,40	29,77	126,97	32,21
Цільові фонди	0,34	0,06	0,35	0,05	0,28	0,07
Всього	566,39	100,00	676,42	100,00	394,23	100,00

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Донецька та Луганська області демонструють одні з найбільш суттєвих втрат у доходах. У Донецькій області, доходи знизилися з 34,3 млрд. грн. у 2019 році до 14,2 млрд. грн. у 2024 році. В Луганській області падіння ще більш драматичне: з 12,2 млрд. грн. у 2018 році до 3,7 млрд. грн. у 2024 році. Це напряму пов'язано з бойовими діями та окупацією частини територій, що вплинуло на втрату податкової бази та скорочення економічної активності. Київ, як столиця, демонструє найбільш стабільну динаміку з поступовим зростанням

доходів до 2022 року (80,1 млрд. грн.), хоча після цього також спостерігається падіння до 57 млрд. грн. у 2024 році. Львівська область, один із центрів економічного зростання західної частини країни, продемонструвала зростання з 46,2 млрд. грн. у 2019 році до пікових 47,5 млрд. грн. у 2022 році, хоча в 2024 році доходи знизилися до 26 млрд. грн. Це свідчить про певний потенціал відновлення економічної активності в цих регіонах навіть під час кризових умов. Важливо відзначити, що реформа децентралізації, мала на меті підвищити фінансову автономію місцевих громад.

Таблиця 2.4

**Зміна складу та структури доходів місцевих бюджетів територіальних громад України
за період з 2022 по 2024 рік**

Назва	2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Податкові надходження	393,46	69,47	434,54	64,24	358,40	61.16
Неподаткові надходження	22,04	3,89	36,51	5,40	34,39	5.80
Доходи від операцій з капіталом	2,28	0,40	3,62	0,54	4,05	0.75
Офіційні трансферти	148,27	26,18	201,40	29,77	156,97	32.21
Цільові фонди	0,34	0,06	0,35	0,05	0,47	0.07
Всього	566,39	100,00	676,42	100,00	554,79	100.00

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Проте дані свідчать про те, що багато громад стикаються з труднощами у збільшенні власних доходів. Значна частина доходів залишається залежною від державних трансфертів, які можуть бути недостатніми для покриття всіх потреб місцевих бюджетів, особливо в умовах кризи. Загальний аналіз даних місцевих бюджетів за період 2019-2024 років показує нестабільність і залежність місцевих доходів від зовнішніх факторів, таких як економічна криза, війна та політика державної підтримки. Зменшення доходів у більшості регіонів вимагає розробки нових підходів до фінансового управління на місцевому рівні, включаючи стимулювання місцевої економіки, покращення адміністрування податків і розширення можливостей для залучення інвестицій. Разом з тим, варто

продовжувати реформу децентралізації, забезпечуючи громадам більше інструментів для самостійного фінансового розвитку. У період з 2019 по 2024 роки структура доходів державного та місцевих бюджетів зазнала значних коливань. Основними джерелами доходів залишаються податкові надходження, які демонструють поступове зростання, проте з помітними спадками в 2022 і 2024 роках, що може бути пов'язано з економічними кризами або війною. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом є менш стабільними, але відіграють важливу роль у формуванні бюджетів, особливо в окремі роки, коли спостерігалось їхнє значне зростання (наприклад, 2023 рік для державного бюджету). Офіційні трансфери також забезпечують значні надходження як на державному, так і місцевому рівнях, особливо в роки, коли потрібна міжнародна фінансова підтримка. Водночас, дохід від цільових фондів залишається незначним та нестабільним джерелом фінансування.

2.3. Аналіз видатків місцевих бюджетів територіальних громад України

Аналіз видатків місцевих бюджетів територіальних громад України є важливою складовою оцінки їх фінансової стійкості та здатності забезпечувати належний рівень послуг для населення. Після впровадження реформи децентралізації місцеві громади отримали більшу автономію у розподілі бюджетних коштів, що дозволило ефективніше реагувати на місцеві потреби. Однак, збільшення відповідальності за видатки вимагає від громад не лише вміння правильно розподіляти кошти, але й оптимізувати їх використання, особливо в умовах обмежених ресурсів. Видатки місцевих бюджетів охоплюють широкий спектр потреб, серед яких ключове місце займають соціальні програми, фінансування освітніх і медичних закладів, розвиток інфраструктури та житлово-комунального господарства, а також утримання органів місцевого самоврядування. Кожен з цих напрямів має велике значення для функціонування територіальних громад і їх розвитку. Соціальні програми та інфраструктурні проекти є критично важливими для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку громад,

а також підвищення рівня життя місцевого населення. Важливо зазначити, що аналіз видатків місцевих бюджетів дозволяє виявити не лише загальні тенденції у фінансуванні основних сфер, але й порівняти ефективність використання коштів у регіонах. Це особливо актуально в умовах викликів, пов'язаних з економічною нестабільністю, військовими діями та потребою в адаптації місцевих бюджетів до нових реалій.

Загалом видатки місцевих бюджетів за цей період змінювалися залежно від економічних умов, а також потреб різних регіонів. У 2019 році загальна сума видатків місцевих бюджетів становила 690,25 млрд. грн., але вже у 2020 році вона зменшилася до 516,19 млрд. грн., що свідчить про суттєве скорочення бюджетних видатків у зв'язку з впливом пандемії COVID-19 та пов'язаними економічними труднощами. У 2021 році видатки знову зросли і досягли 597,23 млрд. грн., однак це все ще було нижче рівня 2019 року. Аналізуючи витрати в розрізі регіонів, можна побачити, що найбільшими обсягами видатків упродовж трьох років відзначалися м. Київ, Дніпропетровська, Харківська та Львівська області. У місті Києві, наприклад, у 2021 році було витрачено понад 69,4 млрд. грн., що є найвищим показником серед усіх регіонів. Це підтверджує економічне та адміністративне значення столиці як центру ресурсів. Дніпропетровська область у 2021 році також демонструє високий рівень видатків (59,97 млрд. грн.), що свідчить про значну фінансову активність у промислових регіонах країни. Харківська та Львівська області показали дещо менші, але все ж значні обсяги видатків — 45,53 млрд. грн. і 35,74 млрд. грн. відповідно. Ці області є важливими регіональними центрами з потужною інфраструктурою та високим рівнем економічної активності. Середній рівень видатків спостерігався в таких областях, як Одеська, Київська, Запорізька та Полтавська, де суми витрат місцевих бюджетів коливалися в межах від 20 до 40 млрд. грн. на рік. На тлі цього кілька регіонів демонструють стабільні або знижені показники видатків упродовж трьох років. Це стосується таких областей, як Тернопільська, Чернівецька, Луганська, Закарпатська, де суми витрат місцевих бюджетів залишалися відносно нижчими порівняно з іншими регіонами. Найнижчими витрати були в Чернівецькій області, яка в 2021 році витратила трохи більше 10,6 млрд. грн., що є найменшим показником серед усіх регіонів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Зміна складу та структури видатків місцевих бюджетів територіальних громад
України за період з 2019 по 2021 рік в розрізі регіонів**

Група	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	(млрд. грн.)	%	(млрд. грн.)	%	(млрд. грн.)	%
Місцеві бюджети	690.25	100.00	516.19	100.00	597.23	100.00
Вінницька обл.	27.4	3,97	27.38	5.30	19.71	3.30
Волинська обл.	18.96	2.75	12.98	2.52	13.92	2.33
Дніпропетровська обл.	60.41	8.75	46.99	9.10	59.97	10.04
Донецька обл.	32.80	4.75	27.16	5.26	33.37	5.59
Житомирська обл.	21.57	3.13	15.08	2.92	16.32	2.73
Закарпатська обл.	21.39	3.10	14.41	2.79	14.99	2.51
Запорізька обл.	29.70	4.30	22.27	4.31	25.02	4.19
Івано-Франківська обл.	23.98	3.47	15.21	2.95	16.78	2.81
Київська обл.	36.19	5.24	28.58	5.54	32.31	5.41
Кіровоградська обл.	17.20	2.49	11.97	2.32	13.44	2.25
Луганська обл.	11.63	1.68	8.91	1.73	11.36	1.90
Львівська обл.	42.80	6.20	32.43	6.28	35.74	5.98
м. Київ	61.12	8.85	57.95	11.23	69.45	11.63
Миколаївська обл.	18.76	2.72	13.70	2.65	15.25	2.55
Одеська обл.	41.39	6.00	31.53	6.11	34.39	5.76
Полтавська обл.	26.48	3.84	20.59	3.99	23.94	4.01
Рівненська обл.	20.99	3.04	13.47	2.61	15.65	2.62
Сумська обл.	18.01	2.61	12.41	2.40	14.18	2.38
Тернопільська обл.	16.92	2.45	11.04	2.14	13.39	2.24
Харківська обл.	50.38	7.30	37.40	7.25	45.54	7.63
Херсонська обл.	16.56	2.40	12.18	2.36	13.86	2.32
Хмельницька обл.	21.73	3.15	14.39	2.79	17.59	2.95
Черкаська обл.	20.99	3.04	14.28	2.77	15.90	2.66
Чернівецька обл.	14.87	2.15	9.38	1.82	10.64	1.78
Чернігівська обл.	18.05	2.61	12.17	2.36	13.36	2.24

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Отже, структура видатків місцевих бюджетів у період з 2019 по 2021 рік відображає тенденцію до скорочення витрат у 2020 році через зовнішні чинники, такі як пандемія, з наступним відновленням у 2021 році. Проте регіональні

відмінності залишаються досить значними, що зумовлено різними рівнями економічної активності, інфраструктурними потребами та соціальними запитами різних територіальних громад. У період з 2022 по 2024 рік структура видатків місцевих бюджетів територіальних громад України демонструє значні коливання як на загальнонаціональному рівні, так і в розрізі регіонів. Загальні видатки місцевих бюджетів у 2022 році склали 495,58 млрд. грн., у 2023 році відбулося суттєве зростання до 670,64 млрд. грн., а у 2024 році видатки різко зменшилися до 282,83 млрд. грн. Це може свідчити про те, що у 2023 році було здійснено масштабні видатки, ймовірно, пов'язані з відновленням інфраструктури або іншими важливими проектами, тоді як у 2024 році, можливо, відбулося скорочення бюджетних витрат. Аналіз регіональних даних також демонструє суттєві відмінності у рівні видатків між областями. Такі регіони, як Київська область і місто Київ, традиційно мають найвищі рівні видатків (табл. 2.6).

Наприклад, у 2022 році видатки Київської області склали 28,23 млрд. грн., а міста Києва – 59,6 млрд. грн., що значно перевищує показники інших областей. У 2023 році ці показники ще більше зросли — до 42,37 млрд. грн. і 82,97 млрд. грн. відповідно, що може бути пов'язано з великим обсягом фінансових потреб столиці і приміських районів у цей період. Однак у 2024 році спостерігається зниження видатків як у Київській області (21,64 млрд. грн.), так і в місті Київ (36,65 млрд. грн.). Подібну тенденцію можна спостерігати і в інших областях. Наприклад, Дніпропетровська область, одна з найбільших за видатками, у 2022 році витратила 51,06 млрд. грн., у 2023 році – 70,54 млрд. грн., а у 2024 році витрати знизилися до 32,64 млрд. грн. Львівська область у 2022 році витратила 35,05 млрд. грн., у 2023 році – 50,91 млрд. грн., а у 2024 році – 22,32 млрд. грн. Окремі регіони, такі як Луганська область, демонструють суттєво менші показники видатків, що пояснюється війною і окупацією частини території. У 2022 році видатки Луганської області склали лише 4,08 млрд. грн., у 2023 році – 2,8 млрд. грн., а у 2024 році – 1,78 млрд. грн., що свідчить про серйозні обмеження в фінансуванні регіону через складну політичну ситуацію. Регіони Західної України, такі як Львівська та Закарпатська області, демонструють більш

стабільні показники, хоча у 2024 році також спостерігається зниження видатків. Львівська область, наприклад, витратила 50,91 млрд. грн. у 2023 році, але вже у 2024 році видатки

Таблиця 2.6

Зміна складу видатків місцевих бюджетів територіальних громад України за період з 2022 по 2024 рік в розрізі регіонів

Група	2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	(млрд. грн.)	%	(млрд. грн.)	%	(млрд. грн.)	%
Місцеві бюджети	495.58	100.00	670.64	100.00	435.23	100.00
Вінницька обл.	19.42	3.92	26.38	3.93	17.62	4.84
Волинська обл.	12.66	2.55	17.78	2.65	11.80	3.27
Дніпропетровська обл.	51.06	10.31	70.54	10.52	43.11	11.54
Донецька обл.	15.36	3.10	18.63	2.78	14.92	3.65
Житомирська обл.	14.83	2.99	22.66	3.38	13.69	3.73
Закарпатська обл.	15.45	3.12	19.88	2.96	12.62	3.44
Запорізька обл.	18.72	3.78	19.72	2.94	16.90	4.73
Івано-Франківська обл.	16.70	3.37	20.73	3.09	13.60	3.74
Київська обл.	28.23	5.70	42.37	6.32	28.60	7.65
Кіровоградська обл.	11.79	2.38	15.61	2.33	10.57	2.86
Луганська обл.	4.08	0.82	2.80	0.42	2.31	0.63
Львівська обл.	35.05	7.07	50.91	7.59	28.52	7.89
м. Київ	59.60	12.02	82.97	12.38	50.24	12.96
Миколаївська обл.	13.16	2.66	19.53	2.91	12.62	3.30
Одеська обл.	28.10	5.67	39.48	5.89	25.54	6.86
Полтавська обл.	23.33	4.71	28.68	4.28	18.21	4.97
Рівненська обл.	14.85	3.00	19.10	2.85	12.48	3.44
Сумська обл.	12.42	2.51	16.98	2.53	10.51	2.90
Тернопільська обл.	12.11	2.44	15.04	2.24	9.98	2.75
Харківська обл.	29.46	5.94	40.25	6.00	27.67	7.40
Херсонська обл.	6.95	1.40	8.82	1.32	6.30	1.68
Хмельницька обл.	15.35	3.10	21.43	3.20	13.75	3.74
Черкаська обл.	15.10	3.05	20.85	3.11	13.60	3.69
Чернівецька обл.	9.98	2.01	13.07	1.95	8.50	2.31
Чернігівська обл.	11.83	2.39	16.42	2.45	11.44	3.17

Джерело: сформовано автором на основі [21]

скоротилися до 22,32 млрд. грн. Закарпатська область також показала зменшення видатків з 19,88 млрд. грн. у 2023 році до 9,73 млрд. грн. у 2024 році. Загалом, 2023 рік був піковим за рівнем видатків місцевих бюджетів у більшості регіонів України, тоді як у 2024 році спостерігається значне скорочення видатків, що є результатом або завершення певних проектів, або бюджетних обмежень.

Аналіз видатків місцевих бюджетів України за період 2019-2021 років демонструє значні зміни в розподілі коштів між різними функціональними напрямками. Розглянемо основні статті видатків за цей період та їх динаміку (табл. 2.7).

У 2019 році на загальнодержавні функції було витрачено 167,6 млрд. грн. Однак у 2020 році ця сума суттєво знизилася до 89,7 млрд. грн., що може бути пов'язано з оптимізацією витрат на державне управління в умовах економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19. У 2021 році спостерігається подальше скорочення видатків до 86,3 млрд. грн., що вказує на продовження тенденції до зменшення видатків у цьому напрямку. Видатки на громадський порядок і безпеку залишаються відносно стабільними. У 2019 році вони становили 1,3 млрд. грн., зростання відбулося у 2020 році — 1,8 млрд. грн., що, ймовірно, пов'язано з необхідністю посилення безпеки та судової системи в умовах пандемії. У 2021 році видатки дещо знизилися до 1,7 млрд. грн., проте залишаються на високому рівні. На економічну діяльність спостерігається постійне зростання видатків: з 81,9 млрд. грн. у 2019 році до 112,4 млрд. грн. у 2021 році. Це свідчить про зростаючу увагу до підтримки економічного розвитку, особливо в умовах відновлення після кризи. Видатки в цій сфері спрямовуються на стимулювання економічної активності, інвестиції в інфраструктуру та розвиток промисловості. У 2019 році на охорону довкілля витрачено 3,4 млрд. грн., але вже у 2020 році видатки знизилися до 2,4 млрд. грн. і залишилися майже на тому ж рівні у 2021 році. Зниження може бути пов'язане з необхідністю перерозподілу коштів на більш пріоритетні напрями, такі як охорона здоров'я та соціальний захист, в умовах кризи. Видатки на житлово-комунальне господарство демонструють зниження з 34,4 млрд. грн. у 2019 році

до 32,1 млрд. грн. у 2020 році, але потім різко зростають до 56,7 млрд. грн. у 2021 році. Це свідчить про необхідність вкладення значних коштів у розвиток інфраструктури та покращення умов життя населення, зокрема після періоду скорочення інвестицій у цю сферу.

Таблиця 2.7

Зміна складу та структури видатків місцевих бюджетів територіальних громад України за період з 2019 по 2021 рік

Назва	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Загальнодержавні функції	167.64	24.28	89.71	17.38	17.38	14.46
Громадський порядок, безпека та судова влада	1.30	0.19	1.83	0.35	0.35	0.29
Економічна діяльність	81.85	11.86	93.93	18.20	18.20	18.81
Охорона навколишнього природного середовища	3.41	0.49	2.42	0.47	0.47	0.41
Житлово-комунальне господарство	34.38	4.98	32.13	6.22	6.22	9.50
Охорона здоров'я	89.82	13.01	50.87	9.85	9.85	5.54
Духовний та фізичний розвиток	21.58	3.13	21.88	4.24	4.24	4.59
Освіта	187.10	27.11	199.43	38.63	38.63	41.70
Соціальний захист та соціальне забезпечення	103.16	14.94	24.00	4.65	4.65	4.70
Всього	690.25	100.00	516.19	100.00	100.00	100.00

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Видатки на охорону здоров'я суттєво знизилися з 89,8 млрд. грн. у 2019 році до 33,1 млрд. грн. у 2021 році, з піковим скороченням у 2020 році (50,9 млрд. грн.). Це можна пояснити тим, що у 2020 році значні кошти були спрямовані на боротьбу з пандемією, після чого видатки стабілізувалися на нижчому рівні. Видатки на духовний і фізичний розвиток залишаються відносно стабільними, хоча спостерігається незначне зростання у 2021 році (з 21,6 млрд. грн. у 2019 році до 27,4 млрд. грн. у 2021 році.). Це вказує на продовження фінансування культурних та спортивних програм. Освіта є однією з найбільших статей видатків, і її фінансування постійно зростає. У 2019 році на освіту було

витрачено 187,1 млрд. грн., у 2020 році — 199,4 млрд. грн., а у 2021 році видатки зросли до 249,1 млрд. грн. Це відображає пріоритетність освіти в контексті загальнодержавної політики, навіть в умовах економічних труднощів. У сфері соціального захисту та соціального забезпечення спостерігається найбільш драматичне скорочення видатків: з 103,2 млрд. грн. у 2019 році до 24 млрд. грн. у 2020 році. У 2021 році видатки дещо зросли до 28 млрд. грн., проте залишаються значно нижчими за рівень 2019 року. Це може бути пов'язано зі змінами в політиці соціального забезпечення або перерозподілом коштів у рамках загальної бюджетної оптимізації. Структура видатків місцевих бюджетів за період 2019-2021 років показує, що найбільші зміни торкнулися сфер охорони здоров'я, соціального захисту та житлово-комунального господарства. У той же час видатки на освіту та економічну діяльність залишаються пріоритетними. Ці дані вказують на необхідність гнучкого підходу до бюджетного планування, особливо в умовах кризових ситуацій, коли пріоритети можуть швидко змінюватися залежно від зовнішніх факторів.

Аналіз структури видатків місцевих бюджетів за період 2022-2024 років демонструє суттєві зміни у розподілі бюджетних коштів, відображаючи як економічні виклики, так і пріоритети державної політики в умовах війни та економічної кризи. У 2022 році загальний обсяг видатків склав 495,6 млрд. грн., у 2023 році вони значно зросли до 670,6 млрд. грн., але в 2024 році спостерігається різке скорочення до 331,2 млрд. грн. Така динаміка відображає нестабільність та зміну пріоритетів у розподілі бюджетних коштів. Видатки на загальнодержавні функції знизилися у 2022 році до 67,2 млрд. грн. порівняно з попередніми роками, що свідчить про перерозподіл коштів на інші більш важливі напрямки, зокрема на безпеку та соціальний захист. Однак у 2023 році цей показник суттєво зріс до 119,7 млрд. грн., що, ймовірно, пов'язано з необхідністю підтримки функціонування державних органів у складних умовах (табл. 2.8). У 2024 році видатки знову знизилися до 59,5 млрд. грн., що може свідчити про стабілізацію ситуації. У сфері громадського порядку, безпеки та

судової влади спостерігається значне збільшення видатків, що пояснюється військовими діями

Таблиця 2.8

Зміна складу та структури видатків місцевих бюджетів територіальних громад України за період з 2022 по 2024 рік

Назва	2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Загальнодержавні функції	67.22	13.57	119.73	17.86	47.54	17.95
Громадський порядок, безпека та судова влада	11.11	2.24	16.82	2.51	14.91	2.96
Економічна діяльність	61.07	12.32	112.98	16.85	52.94	9.14
Охорона навколишнього природного середовища	0.51	0.10	1.19	0.18	0.39	0.07
Житлово-комунальне господарство	40.63	8.20	62.03	9.25	40.60	7.83
Охорона здоров'я	31.01	6.26	38.16	5.69	23.75	4.91
Духовний та фізичний розвиток	22.58	4.56	26.65	3.97	21.87	4.53
Освіта	232.25	46.87	248.19	37.00	211.49	45.30
Соціальний захист та соціальне забезпечення	29.20	5.89	44.88	6.69	40.25	7.30
Всього	495.58	100.00	670.64	100.00	475.76	100.00

Джерело: сформовано автором на основі [21]

та необхідністю посилення безпеки в умовах кризи. У 2022 році на ці потреби було виділено 11,1 млрд. грн., у 2023 році – 16,8 млрд. грн., але в 2024 році сума зменшилася до 9,8 млрд. грн. Це може свідчити про стабілізацію ситуації або перерозподіл коштів на інші більш пріоритетні напрями. Однією з найдинамічніших статей видатків є економічна діяльність. У 2023 році обсяг коштів, виділених на цей напрямок, досяг 113 млрд. грн. порівняно з 61 млрд. грн. у 2022 році. Це відображає зусилля з відновлення економіки та інвестування в інфраструктуру після кризи. Однак у 2024 році відбулося різке скорочення видатків до 30,3 млрд. грн., що може бути пов'язано із завершенням деяких великих проєктів або обмеженістю фінансових ресурсів. Видатки на житлово-комунальне господарство значно зросли у 2023 році до 62 млрд. грн., що можна пояснити необхідністю відновлення інфраструктури після руйнувань,

спричинених військовими діями. Однак у 2024 році ця сума знизилася до 25,9 млрд. грн., що може свідчити про завершення частини відновлювальних робіт або обмеженість фінансових можливостей.

Суттєве зменшення видатків спостерігається у сфері охорони здоров'я. У 2022 році на цей напрямок було виділено 31 млрд. грн., у 2023 році – 38,2 млрд. грн., що пояснюється тривалими зусиллями з подолання наслідків пандемії та надання медичних послуг під час війни. Проте у 2024 році видатки на охорону здоров'я різко скоротилися до 16,3 млрд. грн., що може свідчити про завершення кризових заходів або перерозподіл коштів на інші пріоритети. Освіта залишалася одним з головних пріоритетів місцевих бюджетів, але у 2024 році видатки на цей напрямок суттєво знизилися до 150 млрд. грн. після пікових 248,2 млрд. грн. у 2023 році. Таке скорочення може бути зумовлене як завершенням певних реформ в освітній галузі, так і обмеженими можливостями фінансування в умовах економічної кризи. У сфері соціального захисту та соціального забезпечення видатки стабільно зростали у 2022 році до 29,2 млрд. грн. і досягли піку в 2023 році – 44,9 млрд. грн., що відображає необхідність підтримки найбільш вразливих верств населення в умовах війни та економічної нестабільності. Однак у 2024 році ці видатки знову скоротилися до 24,2 млрд. грн., що свідчить про зниження можливостей бюджетного фінансування на цей напрямок. Загалом аналіз структури видатків місцевих бюджетів за період 2022-2024 років показує, що ключові напрямки, такі як освіта, соціальний захист, безпека та економічна діяльність, залишаються основними пріоритетами. Проте обмежені фінансові можливості та необхідність адаптації до нових викликів, зокрема пов'язаних з війною, призводять до значних коливань у фінансуванні різних секторів.

Аналіз видатків місцевих бюджетів територіальних громад України демонструє динамічну картину їхнього розподілу за функціональними напрямками в умовах економічних та соціальних викликів, що виникли в період 2019-2024 років. Після реформи децентралізації місцеві громади отримали більше можливостей для самостійного управління фінансами, що підвищило їхню автономію. Проте, це також спричинило необхідність більш ретельного

планування видатків та оптимізації бюджетних ресурсів, особливо в умовах обмеженого фінансування. На основі аналізу видатків за основними кодами, можна зробити висновок, що пріоритетними залишаються освіта, соціальний захист та економічна діяльність. Проте значні коливання у фінансуванні інших сфер, зокрема охорони здоров'я та житлово-комунального господарства, свідчать про необхідність збалансованого підходу до розподілу коштів. Важливою тенденцією також є посилення видатків на безпеку та громадський порядок, що пов'язано з війною та загальним погіршенням безпекової ситуації в країні. У 2023 році багато регіонів, включно з Києвом, Київською та Дніпропетровською областями, демонстрували пікові рівні видатків, що може свідчити про інтенсивну фінансову діяльність з відновлення інфраструктури та забезпечення критичних потреб населення. Проте у 2024 році більшість областей зіткнулися зі скороченням видатків, що вказує на обмеженість бюджетних ресурсів і потребу в оптимізації фінансування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

3.1. Заходи щодо зростання податкового потенціалу територіальних громад

Зростання податкового потенціалу територіальних громад є одним із ключових факторів для забезпечення їхньої фінансової спроможності та стійкого розвитку. У сучасних умовах децентралізації влади та зростаючої відповідальності місцевих органів самоврядування за фінансове забезпечення власних потреб, важливість нарощування доходів місцевих бюджетів стає дедалі більш актуальною. Податковий потенціал громади визначається не лише обсягом наявних ресурсів для оподаткування, але й ефективністю їх адміністрування, здатністю залучати нові джерела доходів та стимулювати розвиток місцевої економіки. Тому розробка та впровадження заходів щодо підвищення податкового потенціалу громад є стратегічно важливим завданням для місцевих органів влади, оскільки це безпосередньо впливає на можливості фінансування соціальних, економічних та інфраструктурних проєктів.

Заходи щодо зростання податкового потенціалу територіальних громад є комплексом дій, спрямованих на зміцнення фінансової основи громад, що дозволяє забезпечити їхній стабільний розвиток. У процесі децентралізації в Україні, який активно розпочався з 2014 року, територіальні громади отримали більше повноважень і відповідальності, зокрема в питаннях самостійного управління бюджетними ресурсами. Податковий потенціал громад безпосередньо впливає на можливість реалізовувати соціальні, економічні та інфраструктурні проєкти, тому важливо вживати заходи, спрямовані на його підвищення. Перш за все, одним з основних напрямків є оптимізація системи адміністрування податків. Це включає вдосконалення механізмів збору податків і забезпечення більшої прозорості податкових процедур. Важливо спростити

процес сплати податків для громадян і бізнесу, що допоможе знизити рівень податкових правопорушень та збільшити обсяг надходжень до місцевого бюджету. Розширення податкової бази є ще одним важливим заходом. Це можна досягти через залучення нових платників податків, легалізацію тіньової економіки та стимулювання розвитку підприємницької діяльності на території громади. Зокрема, підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток сільського господарства та промисловості сприяють збільшенню податкових надходжень, оскільки створюють нові робочі місця та стимулюють економічну активність.

Ще одним важливим напрямком є підвищення податкової культури населення. Це можна досягти через освітні та інформаційні кампанії, що пояснюють громадянам важливість сплати податків для забезпечення функціонування місцевої інфраструктури та надання соціальних послуг. Також слід зазначити важливість розвитку інфраструктури, яка може сприяти залученню інвесторів та збільшенню доходів від землекористування, нерухомості та інших джерел. Як зазначено в дослідженні, земельний податок є одним з ключових джерел доходів місцевих бюджетів, тому розвиток сільськогосподарських та промислових земельних ділянок може значно збільшити надходження до бюджету. Ефективне використання податкових ресурсів також має значення. Зокрема, важливо забезпечити ефективний контроль за витратами бюджетних коштів, щоб фінансові ресурси спрямовувалися на найбільш пріоритетні потреби громади. Заходи щодо зростання податкового потенціалу територіальних громад включають оптимізацію адміністрування податків, розширення податкової бази, розвиток економіки та інфраструктури, підвищення податкової культури населення, а також ефективне використання податкових надходжень [3].

Заходи щодо зростання податкового потенціалу територіальних громад є ключовим елементом фінансової стратегії держави, спрямованим на підвищення їхньої самодостатності та економічного розвитку. З огляду на децентралізацію в Україні та зростання відповідальності місцевих органів влади, податковий потенціал громад стає вирішальним чинником їхнього успіху. На основі аналізу

документу про фінансову підтримку громад можна виділити кілька аналітичних напрямів, які впливають на зростання податкового потенціалу. Фінансові трансферти та субвенції відіграють важливу роль у збільшенні податкового потенціалу громад. Значна частина державної підтримки здійснюється через трансферти та субвенції, які надаються місцевим бюджетам для реалізації соціально-економічних проєктів. Зокрема, субвенції на розвиток інфраструктури, освітніх закладів та доріг створюють умови для економічного зростання на місцевому рівні. Важливим є те, що ці ресурси дозволяють громадам інвестувати в інфраструктуру, що сприяє залученню інвестицій та розвитку бізнесу. Збільшення економічної активності автоматично підвищує податкові надходження до місцевих бюджетів, розширюючи податкову базу. Розвиток інфраструктури є вагомим чинником зростання податкового потенціалу. Разом з тим, важливою є роль державних інвестицій у дороги, освітні установи та інші соціально важливі об'єкти, що сприяє створенню нових робочих місць та підвищенню економічної активності. Наприклад, інвестиції у транспортну та дорожню інфраструктуру стимулюють розвиток місцевого бізнесу, спрощують доступ до ринків і послуг, що безпосередньо впливає на збільшення податкових надходжень. Важливим є запровадження стимулюючих субвенцій для громад, які зазнали впливу соціально-економічних чи екологічних викликів.. Ще одним аспектом є підтримка місцевого бізнесу та підприємництва, яка вимагає залучення ресурсів для створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу. Підтримка місцевих підприємців через доступ до інвестиційних ресурсів і поліпшення інфраструктури сприяє зростанню економічної активності та підвищує обсяги податкових надходжень, зокрема від податку на прибуток і ПДФО. Нарешті, сприяння міжмуніципальному співробітництву є перспективним напрямом для підвищення податкового потенціалу громад. Це дозволяє об'єднувати ресурси для реалізації масштабних проєктів, підвищувати ефективність використання бюджетних коштів і розвивати інфраструктуру. У результаті громади отримують більше

можливостей для економічного розвитку та залучення інвестицій, що позитивно впливає на податкові надходження [29].

Основним аспектом є податкова реформа, яка повинна бути спрямована на створення умов для стабільного та справедливого оподаткування. Це включає досягнення соціальної справедливості в оподаткуванні, рівномірний розподіл податкового навантаження та його поступове зменшення. Важливим є спрощення адміністрування податків, що сприятиме зниженню витрат на їхнє забезпечення та підвищить ефективність зборів. Окрім цього, необхідно гармонізувати податкове законодавство з європейськими стандартами, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості територіальних громад. Другий важливий напрям – створення стимулюючого ефекту оподаткування для економічного розвитку територій. Для цього необхідно знизити податкове навантаження, що може стимулювати підприємницьку активність на місцевому рівні. Однак такі заходи повинні супроводжуватися комплексом інших умов, зокрема наявністю сприятливого ділового клімату, інфраструктурою та фінансовими ресурсами, що забезпечить ефективне використання податкових пільг і сприятиме економічному зростанню. Важливою складовою є забезпечення прозорості та спрощення податкової системи. Спрощення податкових правил, скорочення кількості податків і зборів, а також мінімізація винятків може призвести до втрати можливостей для стимулювання економічного розвитку. Тому необхідно забезпечити гнучкість податкової системи, яка дозволить державі та місцевим органам влади регулювати соціально-економічні процеси через податки. Також слід відзначити необхідність посилення ролі податкових доходів у формуванні місцевих бюджетів. Податки повинні стати основним та стабільним джерелом доходу для місцевих бюджетів, що дозволить громадам забезпечувати соціальні потреби, розвивати інфраструктуру та стимулювати економічну активність на своїх територіях. Для цього слід розробити ефективні механізми адміністрування місцевих податків, що дозволить зменшити рівень ухилення від оподаткування та збільшити обсяги надходжень до бюджету. Заходи щодо зростання

податкового потенціалу територіальних громад мають бути комплексними та включати податкові реформи, створення сприятливих умов для бізнесу, спрощення адміністрування податків та посилення ролі податкових надходжень у формуванні місцевих бюджетів. Це сприятиме зміцненню фінансової [1].

Однією з ключових проблем розвитку територіальних громад України є необхідність збільшення їхнього податкового потенціалу для забезпечення сталого фінансування місцевих бюджетів та реалізації програм розвитку. У цьому контексті заходи, спрямовані на зростання податкового потенціалу, набувають особливої актуальності в умовах децентралізації та посилення ролі місцевого самоврядування. Одним із найважливіших напрямів є реформування податкової системи на місцевому рівні, що має забезпечити стабільність і прогнозованість доходів місцевих бюджетів. На сьогодні існує необхідність створення податкової системи, яка б сприяла розвитку громад і відповідала б принципам соціальної справедливості. Зокрема, важливо досягти рівномірного розподілу податкового навантаження та поступового його зменшення, що стимулюватиме розвиток бізнесу та підприємницької активності. Пріоритетами податкової реформи також є спрощення адміністрування податків, мінімізація витрат на забезпечення податкових надходжень та зниження політичного впливу на формування податкової політики. Це дозволить місцевим органам влади ефективніше планувати та реалізовувати свої бюджети, що безпосередньо впливатиме на підвищення фінансового потенціалу громад. Згідно з нашим аналізом значним чинником зростання податкового потенціалу є створення сприятливого податкового клімату для розвитку підприємництва на місцевому рівні. Зниження податкового навантаження для малого та середнього бізнесу може стимулювати економічну активність у громадах, що призведе до збільшення податкових надходжень у майбутньому. Такі заходи повинні супроводжуватися розвитком інфраструктури, наявністю ринків збуту продукції та іншими умовами для забезпечення комплексного економічного зростання. Серед важливих умов створення стимулюючого середовища є забезпечення соціальної справедливості в оподаткуванні. Це означає, що податкова політика

повинна враховувати можливості платників податків, зокрема малих підприємців, і не повинна створювати надмірного фінансового навантаження, яке може стримувати розвиток місцевого бізнесу. Також звертаємо увагу на важливості прозорості та спрощення податкових процедур, що сприятиме зростанню податкових надходжень. Важливим аспектом є мінімізація кількості податків та зборів, що підвищує ефективність адміністрування податкових платежів. Спрощення системи оподаткування дозволить зменшити витрати на адміністрування податків як для держави, так і для платників податків. Проте важливо зберегти можливість для місцевих органів влади використовувати податкову систему як інструмент стимулювання розвитку громад. Спрощення системи не повинно призводити до втрати гнучкості податкових інструментів, які дозволяють державі й місцевим органам влади впливати на економічні процеси на територіях. Ще одним важливим заходом для зростання податкового потенціалу є розширення податкової бази [1 ; 9]. Це включає легалізацію тіньової економіки та залучення нових платників податків. Багато підприємницьких структур і фізичних осіб продовжують працювати у "тіні", уникаючи сплати податків. Легалізація цих економічних секторів не лише збільшить обсяги податкових надходжень, але й сприятиме економічному зростанню громад за рахунок створення нових робочих місць. Розширення бази оподаткування повинно супроводжуватися стимулюючими заходами для залучення інвесторів та розвитку малого та середнього бізнесу. Таким чином, Це дозволить громадам не тільки підвищити власні доходи, але й забезпечити сталий економічний розвиток на своїй території. Важливим аспектом для зростання податкового потенціалу громад є посилення ролі податків як основного джерела доходів місцевих бюджетів. Податки повинні стати основою фінансової незалежності громад, що дозволить їм ефективно планувати свій розвиток і реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти. Для цього необхідно підвищити ефективність збору податків, зокрема шляхом вдосконалення механізмів контролю за сплатою податків та зменшення рівня ухилення від оподаткування.

3.2. Удосконалення планування видатків місцевих бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану

Удосконалення планування видатків місцевих бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану, на основі Постанови Кабінету Міністрів України № 252 від 11 березня 2022 року (із змінами станом на 03.05.2023), забезпечується через кілька ключових заходів, які спрямовані на швидке та ефективне реагування на виклики, пов'язані з військовою агресією та забезпеченням життєдіяльності територіальних громад. Органи місцевого самоврядування, військові адміністрації та місцеві державні адміністрації продовжують виконувати свої бюджетні повноваження, що дозволяє забезпечити безперебійне функціонування установ та закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств, а також задовольнити життєво необхідні потреби населення. Цей механізм передбачає можливість гнучкого управління бюджетними ресурсами на рівні громад, зокрема через перерозподіл бюджетних призначень між різними розпорядниками коштів без необхідності погодження з місцевими радами. Важливим аспектом є спрощення процедури внесення змін до місцевих бюджетів та їх перерозподілу. Зокрема, військові адміністрації мають право без погодження з комісією місцевої ради передавати бюджетні призначення між головними розпорядниками коштів, збільшувати видатки розвитку за рахунок зменшення інших видатків, а також перерозподіляти кошти резервного фонду та додаткових дотацій і субвенцій. В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування та військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевих бюджетів на потреби державного бюджету. Це включає фінансування заходів загальної мобілізації, забезпечення відсічі агресії та національної безпеки, що є одним із важливих кроків для збереження територіальної цілісності країни. Також велике значення має затвердження місцевих цільових програм, які можуть бути переглянуті і скориговані відповідно до нових викликів воєнного стану. Це дозволяє територіальним громадам адаптуватися до потреб військового часу,

направляючи ресурси на оборону, соціальні потреби та відновлення інфраструктури. Окрім того, мобілізація додаткових фінансових ресурсів та раціональне використання бюджетних коштів є пріоритетом для місцевих органів влади. Це передбачає максимальну економію, ефективне використання коштів та залучення додаткових джерел фінансування. Удосконалення планування видатків також відбувається через застосування електронних носіїв для обміну інформацією під час складання звітності про виконання місцевих бюджетів. Це забезпечує оперативність та ефективність бюджетного процесу навіть в умовах воєнного стану. Важливо відзначити, що на тимчасово окупованих або непідконтрольних територіях розпорядження про виділення коштів може затверджувати керівник місцевого фінансового органу. Це спрощує та пришвидшує процес виділення бюджетних коштів у кризових умовах. Усі ці заходи, які передбачені постановою № 252, дозволяють територіальним громадам швидко реагувати на зміни, що відбуваються внаслідок військових дій, та ефективно управляти своїми ресурсами для забезпечення необхідних потреб населення і підтримки функціонування критичної інфраструктури [28].

Удосконалення планування видатків місцевих бюджетів територіальних громад в умовах воєнного стану передбачає суттєві зміни в бюджетному процесі, що відповідають вимогам поточного військового конфлікту та забезпечують ефективне фінансове управління в умовах кризи. Головним завданням є забезпечення оперативного, належного та безперервного виконання місцевих бюджетів з урахуванням нових викликів і загроз. Задля цього центральні органи виконавчої влади, включно з Офісом Президента, Урядом та Верховною Радою України, ухвалюють низку нормативних змін та рішень, що націлені на підвищення гнучкості місцевих фінансових систем. По-перше, з метою швидкого реагування на військові загрози та забезпечення заходів територіальної оборони дозволено внесення змін до місцевих бюджетів без затвердження відповідних рішень місцевими радами. Виконавчі комітети, місцеві адміністрації та військові адміністрації отримали повноваження здійснювати перерозподіл видатків, надавати кредити за бюджетними програмами, включаючи резервний фонд, без

погоджень відповідними комісіями місцевих рад. Це забезпечує оперативність у використанні фінансових ресурсів для задоволення найнагальніших потреб громад. Дозволено також перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету для фінансування оборонних заходів без укладання додаткових договорів. В умовах воєнного стану тимчасово зупинено перевірки виконання місцевих бюджетів Державною аудиторською службою, що дозволяє уникнути затримок у бюджетному процесі та концентрувати зусилля на нагальних питаннях. Окрім фінансування військових заходів, важливою частиною змін є забезпечення соціальної підтримки населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб. Для цього внесено зміни до програмної класифікації видатків місцевих бюджетів, що дозволяє виділяти кошти на програми підтримки переміщених осіб та інші заходи, пов'язані з воєнними діями. У підсумку, адаптація бюджетного процесу до умов воєнного стану забезпечує швидке реагування на нові виклики, мобілізацію фінансових ресурсів для оборонних та соціальних цілей, а також гнучкість у фінансових рішеннях, що сприяє ефективному функціонуванню громад в умовах війни [43].

Внаслідок російської збройної агресії в Україні, держава вжила низку оперативних заходів і змін до нормативно-правової бази, щоб адаптувати бюджетну політику до нових умов. Одна з основних змін полягає у зупиненні перевірок виконання місцевих бюджетів Державною аудиторською службою, що дозволяє органам влади зосередитися на підтриманні безперервного функціонування бюджету. Також було розширено можливості використання резервного фонду бюджету, дозволивши його перевищення понад 1% від загального обсягу бюджету для швидкої мобілізації ресурсів на надзвичайні ситуації. Змінилися правила використання коштів резервного фонду. Місцеві адміністрації отримали право використовувати ці кошти без тривалого процесу затвердження бюджетними комісіями, що дозволяє швидко реагувати на критичні потреби. Крім того, у зв'язку з пріоритетністю витрат на національну безпеку та оборону, було встановлено черговість бюджетних видатків, зокрема на забезпечення роботи Президента України та РНБО України.

Таблиця 3.1

Нормативно-правові зміни щодо удосконалення планування видатків місцевих бюджетів територіальних громад України в умовах воєнного стану

Нормативно-правовий акт	Основні зміни
Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 11 березня 2022 року	Зупинення перевірок виконання місцевих бюджетів, зосередження на забезпеченні безперервного функціонування бюджетної сфери
Бюджетний кодекс України (Розділ VI 'Прикінцеві та перехідні положення')	Дозволяється перевищення обсягу резервного фонду понад 1% видатків загального фонду бюджету
Постанова Кабінету Міністрів України № 175 від 1 березня 2022 року	Місцеві адміністрації мають право використовувати кошти резервного фонду без затвердження бюджетними комісіями
Постанова Кабінету Міністрів України № 590 від 9 червня 2021 року (з поправками)	Пріоритетність видатків на національну безпеку і оборону
Закон України № 2134-IX від 15 березня 2022 року	Скасування вимоги щодо передачі коштів між загальним і спеціальним фондами лише в межах бюджетних призначень
Закон України № 2120-IX від 15 березня 2022 року	Тимчасові заходи в оподаткуванні, зокрема скасування акцизного податку на бензини та дизельне паливо
Постанова Кабінету Міністрів України № 261 від 11 березня 2022 року	Компенсації місцевим бюджетам за утримання тимчасово переміщених осіб
Постанова Кабінету Міністрів України № 246 від 9 березня 2022 року	Регулювання надходжень акцизного податку з пального до місцевих бюджетів у першому півріччі 2022 року
Постанова Кабінету Міністрів України № 321 від 19 березня 2022 року	Встановлення граничного строку відряджень працівників державних органів на 180 днів
Закон України № 2259-IX від 12 травня 2022 року	Начальник військової адміністрації має повноваження ухвалювати бюджетні рішення без участі місцевих рад
Закон України № 7190	Зупиняє дію регуляторного законодавства щодо місцевих податків та зборів
Закон України № 2218-IX від 21 квітня 2022 року	Збільшення резервного фонду державного бюджету на 200 млрд. грн для покриття витрат на воєнні потреби

Джерело: створене автором на основі [43]

Законодавчі зміни також надали місцевим органам більше гнучкості у перерозподілі ресурсів між загальним і спеціальним фондами. Це дозволяє оперативніше реагувати на фінансові потреби в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнного стану. Скасування ставок акцизного податку на бензин і дизельне паливо є ще одним важливим заходом, спрямованим на стабілізацію

цін і забезпечення паливних потреб населення. Було введено механізми компенсації місцевим бюджетам за утримання тимчасово переміщених осіб, що допомагає громадам зменшити навантаження на їхні бюджети. Також, уряд регулював надходження акцизного податку з пального до місцевих бюджетів, аби підтримати їх стабільність під час коливань податкових надходжень.

Установлено граничний строк відряджень працівників державних органів, який не може перевищувати 180 днів, що спрощує організаційні процеси в умовах воєнного стану. З'явилися нові повноваження для начальників військових адміністрацій, які можуть приймати бюджетні рішення без участі місцевих рад, що забезпечує швидке ухвалення рішень для забезпечення оборони та життєзабезпечення населення. Регуляторне законодавство щодо встановлення місцевих податків і зборів було тимчасово призупинено, що спрощує управління місцевими бюджетами в умовах війни. І нарешті, резервний фонд державного бюджету було збільшено на 200 млрд. грн., щоб покрити витрати, пов'язані з воєнними потребами через додаткові запозичення. Ці заходи спрямовані на підвищення оперативності та ефективності управління фінансовими ресурсами громад, що є вкрай важливим у контексті війни.

3.3. Підвищення ефективності горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів територіальних громад

Горизонтальне вирівнювання є однією з ключових форм бюджетного вирівнювання, поряд із вертикальним вирівнюванням. Його сутність полягає в перерозподілі фінансових ресурсів між територіальними громадами на рівні одного адміністративно-територіального рівня, з метою забезпечення фінансової стабільності громад і рівного доступу до державних послуг. Головне призначення горизонтального вирівнювання – це компенсація різниці у фінансовій спроможності територіальних громад, яка виникає через відмінності в економічному потенціалі, демографічні особливості або географічне розташування. Приміром, громади в індустріальних регіонах можуть мати вищі

доходи за рахунок податків, тоді як сільські громади можуть страждати від дефіциту ресурсів. Механізм вирівнювання працює шляхом перерозподілу фінансових надходжень від більш заможних громад на користь тих, які мають нижчий рівень доходів або потребують додаткової підтримки. Горизонтальне вирівнювання зазвичай відбувається через спеціальні фонди або субвенції, які розподіляються між громадами на основі певних критеріїв, таких як чисельність населення, рівень доходів, інфраструктурні потреби тощо. Це дозволяє більш рівномірно розподілити бюджетні ресурси, зменшуючи нерівності у фінансових можливостях між громадами. Ефективність горизонтального вирівнювання залежить від прозорості та чіткості критеріїв, за якими розподіляються кошти. Однією з проблем може бути недостатня гнучкість системи або відсутність стимулів для громад до нарощування власних доходів, що може призводити до залежності від дотацій. Тому стаття на тему підвищення ефективності горизонтального вирівнювання може також включати аналіз механізмів стимулювання громад до економічного розвитку та посилення їх фінансової спроможності. Підсумовуючи, горизонтальне вирівнювання – це важливий інструмент для забезпечення фінансової рівності між громадами, але для його ефективності необхідно забезпечити не лише справедливий розподіл ресурсів, а й стимулювання громад до зростання власних фінансових можливостей [55].

Горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів є механізмом зменшення фінансових дисбалансів між громадами з різним рівнем податкоспроможності, особливо актуальним в умовах війни. Згідно з аналізом USAID, основним інструментом вирівнювання є перерозподіл податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який слугує критерієм оцінки фінансової спроможності громад. Цей механізм базується на системі базової та реверсної дотацій: громади з індексом податкоспроможності нижче 0,9 отримують базову дотацію, тоді як громади з індексом вище 1,1 зобов'язані спрямовувати частину своїх доходів до держбюджету для підтримки менш фінансово спроможних громад.

Розрахунок обсягів дотацій враховує чисельність населення, кількість внутрішньо переміщених осіб, обсяги ПДФО, а також податку на прибуток

підприємств. В умовах війни цей механізм адаптується до нових реалій, наприклад, виключення з розрахунків даних по Києву, Донецькій та Луганській областях через специфічні обставини. У 2022 році базову дотацію отримали 1 089 громад на суму 16,3 млрд. грн., а 211 громад перерахували реверсну дотацію в обсязі 10,8 млрд. грн. Однак система має свої недоліки. Серед основних проблем – невідповідність між розрахунковими показниками і фактичними доходами, що особливо помітно на прикладі таких громад, як Боратинська, яка хоч і є бездотаційною, але зазнала значного падіння ПДФО. Громади, які отримують дотації, як-от Рожищенська, не завжди забезпечені необхідним обсягом фінансової підтримки. У перспективі пропонується вдосконалення формули вирівнювання, зокрема, врахування усіх податкових надходжень, підвищення нижньої межі індексу для базової дотації, зменшення частки реверсної дотації та впровадження елементів оцінки витрат, як у європейській практиці. Досвід таких країн, як Німеччина та Швеція, демонструє ефективність інтеграції комплексного підходу до перерозподілу ресурсів, що сприяє зменшенню фінансової нерівності та забезпеченню базових послуг для всіх громад.

Аналіз USAID робить висновок, що для підвищення ефективності горизонтального вирівнювання необхідні як короткострокові, так і довгострокові заходи. Це включає вдосконалення формули розрахунку дотацій, збільшення частки ПДФО, що зараховується до місцевих бюджетів, а також впровадження стабілізаційних дотацій для громад, які постраждали від війни [11].

Горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів є важливим механізмом, спрямованим на забезпечення фінансової рівності між територіальними громадами України. Як зазначає Юшко Сергій, цей процес покликаний компенсувати різницю у фінансових можливостях громад з різним рівнем податкової спроможності. Стаття детально аналізує динаміку вирівнювання за період 2015-2022 років, демонструючи зростання кількості громад, які брали участь у міжбюджетних відносинах із державою. Після початку децентралізації у 2015 році кількість місцевих рад, які отримали можливість вести прямі

бюджетні відносини з державою, значно зросла. Якщо в 2015 році таких рад було 668, то до 2022 року їх кількість зросла до 1493. Це зумовлено тим, що новоутворені територіальні громади після об'єднання отримували можливість безпосередньо взаємодіяти з державним бюджетом, що сприяло їх фінансовій незалежності. Водночас, реформа передбачала і припинення горизонтального вирівнювання для районних бюджетів, яке раніше проводилося. Починаючи з 2021 року, вирівнювання охоплювало лише обласні бюджети та бюджети територіальних громад. Процес горизонтального вирівнювання ґрунтується на розрахунках податкової спроможності громад, яка вимірюється за показником індексу податкоспроможності. Громади з індексом нижче 0,9 отримують базову дотацію від держави, тоді як громади з індексом понад 1,1 сплачують реверсну дотацію до державного бюджету. Це дозволяє забезпечити фінансову підтримку менш забезпеченим громадам за рахунок громад-донорів. Слід зазначити, що громади, індекс яких перебуває в діапазоні 0,9–1,1, не підлягають горизонтальному вирівнюванню. За результатами дослідження виявлено, що більшість громад отримує базову дотацію. З 2016 року частка громад-отримувачів базової дотації зросла з 58% до 73% у 2022 році. Натомість частка громад-донорів, які перераховують реверсну дотацію, скоротилася з 28% у 2016 році до 14% у 2022 році. Це свідчить про загальне зростання кількості громад з нижчою податкоспроможністю, які потребують фінансової підтримки. Дослідження також підкреслює важливість балансу між обсягами базової та реверсної дотацій. З 2015 до 2022 року сума базової дотації зросла з 5,26 до 16,3 мільярда гривень, у той час як сума реверсної дотації значно коливалася і скоротилася до 1,5 мільярда гривень у 2022 році через військовий стан. Варто зазначити, що в умовах війни багато громад не могли сплачувати реверсні дотації через бойові дії або окупацію. Стаття також розкриває вплив базових та реверсних дотацій на бюджети територіальних громад. У середньому частка базової дотації у доходах громад становила близько 16% у 2021-2022 роках, але для деяких громад цей показник був значно вищим [64].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження формування місцевих бюджетів територіальних громад України в умовах децентралізації та воєнного стану дозволило отримати важливі наукові та практичні результати, що мають значний вплив на розвиток бюджетної системи держави. Вивчення теоретичних аспектів, аналіз сучасних тенденцій та розробка практичних рекомендацій підтвердили важливість вдосконалення механізмів формування та управління місцевими бюджетами в контексті нових економічних і соціальних викликів. Основними проблемами, які було виявлено, стали нерівномірність розвитку громад, залежність багатьох з них від міжбюджетних трансфертів, а також відсутність чіткої системи прогнозування доходів і видатків в умовах нестабільної економічної ситуації. Військовий конфлікт додатково ускладнив бюджетні процеси, створивши нові виклики для місцевого самоврядування, що вимагає оперативних та ефективних рішень на рівні бюджетного планування та управління фінансами. Враховуючи ці чинники, висновки дослідження спрямовані на вирішення зазначених проблем шляхом розробки рекомендацій щодо покращення фінансової самодостатності громад, підвищення ефективності горизонтального вирівнювання та оптимізації процесів планування видатків. У наступних висновках узагальнено основні досягнення дослідження та запропоновано конкретні заходи для удосконалення формування місцевих бюджетів в Україні. Відповідно до поставленої мети – всебічно проаналізувати процес формування місцевих бюджетів територіальних громад України, виявити сучасні тенденції, проблеми та можливості розвитку, а також розробити рекомендації щодо удосконалення планування видатків і оптимізації джерел доходів – було досягнуто таких результатів:

1. Теоретичні підходи до формування місцевих бюджетів: дослідження дозволило уточнити та поглибити розуміння місцевих бюджетів як складової бюджетної системи України. Було виявлено, що місцеві бюджети відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової автономії територіальних громад. Джерела доходів місцевих бюджетів включають

податкові й неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти та доходи від операцій з капіталом. Збалансованість між цими джерелами є важливою для забезпечення фінансової стабільності громад.

2. Сучасні тенденції у формуванні доходів і видатків місцевих бюджетів: аналіз сучасних тенденцій показав, що після реформи децентралізації територіальні громади отримали більше фінансових повноважень, що сприяло зростанню власних доходів. Однак, в умовах воєнного стану, місцеві бюджети зіткнулися з новими викликами, включаючи зниження податкових надходжень через скорочення економічної діяльності та підвищені потреби у видатках на оборону, соціальну підтримку та відновлення інфраструктури. Водночас зростання доходів від податку на доходи фізичних осіб, зокрема військових, тимчасово компенсувало втрати від інших джерел.
3. Оцінка дохідності місцевих бюджетів: Було розроблено систему показників оцінки дохідності місцевих бюджетів, яка включає такі показники, як власні доходи громади, залежність від міжбюджетних трансфертів, показники податкової спроможності та рівень виконання бюджетних програм. Ця система дозволяє більш точно оцінити фінансовий стан громад, визначити рівень їх самодостатності та можливості забезпечення потреб населення.
4. Удосконалення механізмів формування місцевих бюджетів: у межах дослідження було розроблено низку рекомендацій для підвищення ефективності формування місцевих бюджетів. Зокрема, запропоновано підвищити податковий потенціал територіальних громад шляхом підтримки малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій та розвитку нових форм партнерства з приватним сектором. було запропоновано вдосконалити процес планування видатків, щоб забезпечити їх більш раціональний розподіл, зокрема у критичні періоди, як-от воєнний стан.
5. Горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів: Особлива увага була приділена механізму горизонтального вирівнювання, який спрямований на

зменшення фінансової нерівності між громадами. Було запропоновано удосконалити цей механізм шляхом врахування специфічних потреб громад, що найбільше постраждали від війни. Було наголошено на важливості збереження механізму перерозподілу для забезпечення рівного доступу до публічних послуг у різних регіонах країни.

Отже, результати дослідження підтвердили актуальність розробки нових підходів до формування місцевих бюджетів в Україні, особливо в умовах війни. Запропоновані рекомендації та механізми можуть бути використані для удосконалення бюджетного процесу, підвищення фінансової стійкості громад та забезпечення їхнього сталого розвитку. У першому розділі розглянуто теоретичні основи формування місцевих бюджетів територіальних громад. Було досліджено ключові джерела доходів місцевих бюджетів, які включають податкові та неподаткові надходження, трансферти та доходи від капітальних операцій. Окрім цього, було акцентовано на важливості планування видатків і горизонтального вирівнювання для забезпечення фінансової стабільності громад. Було визначено, що ефективне функціонування місцевих бюджетів залежить від їх збалансованості та адекватного планування видатків, а горизонтальне вирівнювання сприяє збалансованому регіональному розвитку. Також розроблено систему показників для оцінки дохідності місцевих бюджетів, що дозволяє більш ефективно оцінювати фінансовий стан громад та їхню спроможність забезпечувати потреби населення. Другий розділ присвячений аналізу сучасних тенденцій у формуванні місцевих бюджетів територіальних громад. Було проведено структурно-динамічний аналіз доходів та видатків місцевих бюджетів, що виявило основні проблеми і тенденції у сфері місцевого фінансування. Аналіз показав, що доходи місцевих бюджетів значною мірою залежать від податків на доходи фізичних осіб та трансфертів з державного бюджету, що створює нерівність між громадами з різним економічним потенціалом. Водночас видаткова частина бюджетів характеризується значним зростанням витрат на соціальні та інфраструктурні потреби. Оцінка дохідності місцевих бюджетів показала, що значна кількість громад стикається з

проблемами недостатньої фінансової самостійності, що ускладнює їх розвиток, особливо в умовах воєнного стану. Третій розділ спрямований на пошук шляхів удосконалення формування місцевих бюджетів територіальних громад. Було розроблено заходи щодо підвищення податкового потенціалу громад, що передбачають більш активну участь у розвитку місцевого бізнесу та залученні інвестицій. Крім того, запропоновано удосконалити процес планування видатків, що дозволить громаді більш раціонально використовувати наявні ресурси, особливо в умовах воєнного стану, коли важливо спрямовувати кошти на відновлення інфраструктури та підтримку населення. Також наголошено на необхідності підвищення ефективності горизонтального вирівнювання для забезпечення фінансової рівності між громадами, що мають різні економічні можливості. Підсумовуючи, дослідження виявило низку теоретичних та практичних аспектів, які потребують удосконалення для забезпечення стійкого розвитку місцевих бюджетів територіальних громад України. Це передбачає не лише покращення фінансового планування та збільшення доходів громад, а й забезпечення рівномірного розподілу ресурсів між громадами, що є важливим у контексті децентралізації та нових викликів, пов'язаних з воєнним станом.

Загальні висновки дослідження показують, що процес децентралізації, який розпочався в Україні у 2014 році, значно змінив підходи до управління місцевими фінансами, створивши передумови для більшої фінансової автономії громад. Проте, актуальність цієї теми суттєво зросла в умовах воєнного стану, коли місцеві бюджети зіткнулися з новими викликами, такими як необхідність фінансування заходів із відновлення інфраструктури, підтримки внутрішньо переміщених осіб, забезпечення обороноздатності та соціального захисту.

Одним з ключових висновків є те, що для стабільного функціонування місцевих бюджетів важливими є збалансованість доходів і видатків, а також впровадження ефективних механізмів горизонтального вирівнювання. Це дозволяє забезпечити справедливий розподіл фінансових ресурсів між територіальними громадами, з урахуванням їх економічного потенціалу та податкоспроможності. Успішне функціонування цього механізму є критично

важливим у період війни, коли значна кількість регіонів зазнала значних фінансових втрат через руйнування економіки та міграцію населення. Другий важливий аспект полягає у необхідності вдосконалення процесу планування видатків місцевих бюджетів. Це передбачає запровадження більш гнучких та ефективних підходів до розподілу бюджетних коштів, які б враховували специфічні потреби громад в умовах надзвичайних ситуацій. Відсутність планування, що базується на реальних потребах громад, може призводити до неефективного використання коштів та ускладнювати виконання ключових соціальних і економічних функцій. Окрім цього, дослідження показало, що підвищення дохідності місцевих бюджетів можливе через активне залучення додаткових джерел доходів, зокрема розвиток місцевого бізнесу, стимулювання інвестицій та ефективне управління місцевими податками. Одним з вирішальних факторів є також налагодження партнерств між громадою, бізнесом та міжнародними донорами, що дозволить забезпечити довготривалу фінансову стійкість. Особливо важливим висновком є те, що війна спричинила значні структурні зміни в місцевих бюджетах, зокрема, змінилася структура доходів через зниження надходжень від економічної діяльності та зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб військових. Це створює нові виклики, які потребують перегляду підходів до формування доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах непередбачуваних змін зовнішнього середовища. Таким чином, для забезпечення стабільного розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації та війни необхідно впроваджувати комплексний підхід до формування місцевих бюджетів. Він має включати збалансоване планування доходів і видатків, ефективне управління фінансовими ресурсами, вдосконалення механізмів горизонтального вирівнювання та підвищення фінансової самодостатності громад шляхом залучення додаткових джерел доходів. Це дозволить підвищити стійкість громад до зовнішніх викликів та забезпечити їхній сталий розвиток навіть у складних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Desiatniuk O., Tkachyk F. The role of tax potential in the development of local government in Ukraine. *World of finance*. 2021. No. 1(66). P. 77–88. URL: <https://doi.org/10.35774/sf2021.01.077> (date of access: 10.09.2024).
2. Halina H. Features of location of local budget revenues. *Market Infrastructure*. 2020. No. 45. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-36> (date of access: 24.07.2024).
3. Horelyk D., Konelska O. Податковий потенціал об'єднаних територіальних громад. *Молодий вчений*. 2023. № 5 (117). С. 138–142. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-27> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Horoshkova L., Khlobystov I. Financial mechanisms of education development in conditions of decentralization. *University Economic Bulletin*. 2021. No. 50. P. 174–186. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546x-2021-50-174-186> (date of access: 28.07.2024).
5. Kosarevych N. Управління фінансовими ресурсами територіальних громад у системі публічних фінансів. *Coordinates of Public Administration*. 2024. № 1. С. 171–192. URL: <https://doi.org/10.62664/cpa.2024.01.08> (дата звернення: 12.08.2024).
6. Krutko M. A. Local budget as an element of the budgetary and financial system of Ukraine: legal aspects. *Private and public law*. 2022. No. 1. P. 56–60. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.10> (date of access: 23.07.2024).
7. Levkivskyi I. Budgetary planning methods of the local finances. *Economic scope*. 2020. P. 197–201. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-37> (date of access: 25.07.2024).
8. Porkhun V. M. The system of subjects of implementation of financial and legal regulation of decentralisation of taxes and fees in Ukraine. *Law and Society*. 2024. Vol. 2, no. 1. P. 143–150. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.21> (date of access: 25.07.2024).

9. Shapoval G., Chekh N. Recommendations for increasing the financial capacity of communities on the basis of increasing tax revenues. Herald of khmelnytskyi national university. 2021. Vol. 298, no. 5 Part 1. P. 274–279. URL: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5\(1\)-48](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5(1)-48) (date of access: 10.09.2024).
10. Ukrinform. З яким бюджетом житиме Україна у 2024-му. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3784816-z-akim-budzetom-zitime-ukraina-u-2024mu.html> (дата звернення: 25.07.2024).
11. USAID. Аналіз вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів в умовах воєнного стану: сучасний стан та оцінювання нових підходів. USAID, 2022. URL: <http://surl.li/omscwm> (дата звернення: 10.09.2024).
12. Yushko S. Execution and financing of local budgets in Ukraine: features and results. Academic Review. 2024. Vol. 2, no. 61. P. 113–127. URL: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-2-61-8> (date of access: 28.07.2024).
13. Аналіз вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів в умовах воєнного стану: сучасний стан та оцінка нових підходів. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/news/15207> (дата звернення: 26.07.2024).
14. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік | Всеукраїнська Асоціація ОТГ. Всеукраїнська Асоціація ОТГ. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzetiv-za-2023-rik/> (дата звернення: 12.08.2024).
15. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/en/news/17747> (дата звернення: 27.07.2024).
16. Аналіз місцевих бюджетів за січень-квітень 2024 року. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/news/18256> (дата звернення: 12.08.2024).
17. Бази́ка С. К. Бюджетне планування як інструмент фінансового стратегічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 114–118. URL: http://investplan.com.ua/pdf/18_2018/23.pdf (дата звернення: 24.07.2024).

18. Бондарук Т. Г. Доходи місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Науковий вісник НАСООА. 2015. № 1. С. 51–56. URL: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1558/Бондарук%20Т.%20Г..PDF?sequence=1> (дата звернення: 23.07.2024).
19. Бугіль С. Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. № 1 (117). С. 55–60. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20161\(117\)/sep20161\(117\)_055_BuhilS.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20161(117)/sep20161(117)_055_BuhilS.pdf) (дата звернення: 27.07.2024).
20. Бюджет для громадян. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/about-portal> (дата звернення: 08.09.2024).
21. Бюджет для громадян. Open budget. Місцеві бюджети, доходи з 2019 по 2024 роки URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/incomes> (дата звернення: 08.09.2024).
22. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : станом на 21 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 23.07.2024).
23. Варцаба В., Мулеса Е., Придко Р. О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі*. 2023. № 1 (1). С. 15–20. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56350/1/АНАЛІЗ%20НАПОВНЕННЯ%20МІСЦЕВИХ%20БЮДЖЕТІВ%20УКРАЇНИ%20В%20УМОВАХ%20ВОЄННОГО%20СТАНУ.pdf> (дата звернення: 29.07.2024).
24. Васильків Я. О. Управління фінансами територіальних громад в умовах воєнного стану. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення : матеріали наук. конф. студентів, м. Львів, 1–2 черв. 2023 р. Львів, 2023. С. 43–45. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovo_Doslidna_Chastyna/Docs/STUD._ZBIRNIK_2023_RIK.pdf#page=43 (дата звернення: 28.07.2024).

25. Власюк Н. І., Мединська Т. В., Мельник М. І. Місцеві фінанси : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 328 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20110303a.pdf> (дата звернення: 23.07.2024).
26. Грищенко І., Горбата Л. П. Територіальні громади: механізми забезпечення стійкості : монографія. Київ : НУБіП України, 2024. 344 с. URL: <https://dglib.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c832706d-89fb-416b-96d1-0ecd7357c9a4/content> (дата звернення: 12.08.2024).
27. Денищенко Л. В. Місцеві бюджети: походження, поняття, структура, напрями розвитку та їх роль в регіональному розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 22. С. 782–784. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/146.pdf> (дата звернення: 23.07.2024).
28. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 11.03.2022 р. № 252 : станом на 3 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-п#Text> (дата звернення: 10.09.2024).
29. Дурман М.О. Державна фінансова підтримка громад як інструмент стимулювання місцевого розвитку (на прикладі Державного бюджету на 2021 рік). Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Вип. 21. С. 35-40. URL: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.21.7> (дата звернення: 10.09.2024)
30. Економічна правда. Як змінилися бюджети громад під час війни. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693539/> (дата звернення: 29.07.2024).
31. Євдокімова М. Місцеві фінанси : навч. посіб. Харків : ХНАУ ім. В.В. Докучаєв., 2014. 343 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/Mistsevi-finansy.-Posibnyk.pdf (дата звернення: 25.07.2024).
32. Живилко Н. О. Формування фінансової спроможності територіальної громади в умовах воєнного стану: теоретичні аспекти. Комплексний підхід

до модернізації міждисциплінарних наукових досліджень : Матеріали II науково-практ. конф., м. Дніпро, 24–25 трав. 2024 р. Одеса, 2024. С. 21–24.

URL:

<https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/86/1418/2952-1> (дата звернення: 29.07.2024).

33. Зубенко В. В. Сучасна бюджетна система: правила та процедури : навч. посіб. Київ : Ін-т бюджету та соц.-екон. дослідж., 2017. 184 с. URL: https://www.ibser.org.ua/sites/default/files/170x240_preview_0.pdf (дата звернення: 25.07.2024).
34. Казюк Я. Аналітична довідка щодо особливостей Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» у частині місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин (від 09.11.2023 № 3460). Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/analitychna-dovidka-shhodo-osoblyvostej-zakonu-ukrayiny-pro-derzhavnyj-byudzheth-ukrayiny-na-2024-rik-u-chastyni-mistsevyh-byudzhetyv-ta-mizhbyudzhethnyh-vidnosyn-vid-09-11-2023-3460/> (дата звернення: 26.07.2024).
35. Корнеєв М. В. Фінансова автономія органів місцевого самоврядування : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Дніпро, 2009. 275 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51559/7/Kornieiev_Finansova_avtonomiia.pdf (дата звернення: 29.07.2024).
36. Кужда Т., Луциків І., Галушак О. Дослідження стану виконання місцевих бюджетів України в період воєнного часу. Галицький економічний вісник. 2024. № 1 (86). С. 178–186. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/44736/2/GEJ_2024v86n1_Kuzhda_T-Research_the_state_of_local_178-186.pdf (дата звернення: 28.07.2024).
37. Куницький О. Рада вилучила "військовий" ПДФО у громад на користь бюджету – DW – 08.11.2023. dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/rada->

vilucila-vijskovij-pdf-u-gromad-na-korist-derzbudzetu/a-67345334 (дата звернення: 12.08.2024).

38. Логвінов П. Механізм функціонування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Економіка та суспільство. 2024. № 63. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-7> (дата звернення: 27.07.2024).
39. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 272 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2915/1/Myskiv_B5.pdf (дата звернення: 25.07.2024).
40. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади : навч. посіб. / Н. В. Васильєва та ін. Київ : Рада Європи, 2017. 119 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/04/Місцевий-бюджет-ОТГ.pdf> (дата звернення: 29.07.2024).
41. Місцеві бюджети - Дашборд фінансових показників громад. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/finance/dashboard> (дата звернення: 14.08.2024).
42. Набатова Ю. О., Ус Т. В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100> (дата звернення: 25.07.2024).
43. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану (оновлюється). Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/news/14654> (дата звернення: 10.09.2024).
44. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/otsinka-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-za-pidsumkamy-2023-roku/> (дата звернення: 14.08.2024).
45. Панченко М. М. Стратегічні напрями розвитку інноваційноінвестиційного потенціалу України : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – економіка. Чернігів, 2024. 202 с.

URL: https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2024/03/20.03.24-dysertacziya_panchenko.pdf (дата звернення: 27.07.2024).

46. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади : навч. посіб. / О. Кириленко та ін. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/2finlweb.pdf> (дата звернення: 23.07.2024).
47. Присяжна Т. Т. Методичні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2023. № 9. С. 119–126. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.9.119> (дата звернення: 29.07.2024).
48. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України : Закон України від 08.11.2023 р. № 3428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text> (дата звернення: 25.07.2024).
49. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (дата звернення: 25.07.2024).
50. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів : Наказ М-ва фінансів України від 21.12.2022 р. № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0322-23#Text> (дата звернення: 25.07.2024).
51. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 10 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
52. Проць Н. В., Ткачук Н. В., Проць В. І. Місцеві фінанси : практикум для здобувачів першого (бакалавр.) рів. вищ. освіти спец. 072 Фінанси, банк. Луцьк : Вол. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2023. 122 с. URL:

https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23278/3/misc_fin_pr.pdf (дата звернення: 13.08.2024).

53. Радіонов Ю. Формування видатків бюджету : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/81c68db00274ebc1628abeb4d3c5eee2.pdf> (дата звернення: 25.07.2024).
54. Римарська Н. І., Корягін М. В. Принципи побудови та функціональна структура бюджетної системи України. Економіка та держава. 2021. № 9. С. 8–10. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2011/4.pdf (дата звернення: 23.07.2024)
55. Стаття 99. Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів місцевого самоврядування, крім бюджетів міст Києва та Севастополя і районів у містах - Бюджетний кодекс України | Protocol. Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!. URL: https://protocol.ua/ua/byudgetniy_kodeks_ukraini_stattya_99/#google_vignette (дата звернення: 10.09.2024).
56. Стойко О. Я., Шубенко І. А. Оцінка фінансових показників діяльності територіальних громад України. Проблеми економіки. 2022. № 2 (52). С. 163–174. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13456/1/PE_2022_2_163-174.pdf (дата звернення: 27.07.2024).
57. Таранов А. Ю. Узгодження бюджетної та податкової політики при розподілі бюджетних видатків на сучасному етапі кодифікації законодавства : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Харків, 2023. 201 с. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/taranova/d_taranova.pdf.p7s (дата звернення: 26.07.2024).
58. Теоретичні та практичні аспекти вдосконалення фінансово-кредитного механізму / О. Кириленко та ін. Вісник THEU. 2012. № 4. С. 36–46. URL:

<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15635/1/Кириленко%20O..pdf>

(дата звернення: 24.07.2024).

59. Чуркіна І. Є., Бобошко Л. І. Роль місцевих бюджетів у зміцненні фінансової незалежності регіонів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 5-6. С. 141–149. URL: <http://surl.li/zpcldg> (дата звернення: 23.07.2024).
60. Шаповал С. Л. Бюджетне планування у системі соціально-економічного розвитку країни : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Київ, 2017. 216 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/Mg==/b3d6d55b3a50d9989f2df9ee2147172a.pdf> (дата звернення: 25.07.2024).
61. Шемаєва Л. Г., Жаліло Я. А., Юрків Н. Я. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України : аналіт. доп. / ред. Я. А. Жаліло. Київ : Нац. ін-т стратег. дослідж., 2021. 104 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/e_book_zhalilo_2-sait-2_0.pdf (дата звернення: 25.07.2024).
62. Щербан О. Я., Малик Л. О., Сенишин С. Є. Features of financial resource management of territorial communities under the conditions of marital state in Ukraine. The actual problems of regional economy development. 2024. Vol. 2, no. 20. P. 178–187. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.178-187> (date of access: 12.08.2024).
63. Юрчишена І., Сивульська Н., Пислиця А. Проблеми та перспективи формування доходів бюджетів в Україні в умовах децентралізації. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 2. С. 107–115. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-12-14> (дата звернення: 13.08.2024).
64. Юшко С. В. Моніторинг стану та результатів горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів територіальних громад // *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. №2(12), 2023. С. 176–189. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0214>. (дата звернення: 10.09.2024).